

**OKVIR ZA KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA I OBNOVU SREDSTAVA ZA ŽIVOT
(LAND USE AND LIVELIHOOD RESTORATION FRAMEWORK, LULRF)**

za

Pravednu tranziciju u odabranim regijama bogatim ugljem u Bosni i Hercegovini

NACRT

Oktobar 2024. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	7
1.1 Kratak opis projekta.....	7
1.1.1 Ciljevi	7
1.1.2 Komponente.....	7
1.1.3 Aranžmani implementacije za cijeli projekat	8
1.1.4 Vremenski okvir i proračun za cijeli projekat	9
1.3 Potencijal za otkup zemljišta/preseljavanje i proces pregleda.....	11
2. PRAVNI OKVIR	11
2.1 Zahtjevi Svjetske banke.....	11
2.2 Nacionalni pravni okvir	13
2.3 Praznine i rješenja	23
4. NADOKNADA I PRAVA	29
5. NADOKNADA ZA RAZLIČITE KATEGORIJE IMOVINE	35
6. INSTRUMENTI PRESELJENJA	38
6.1 Socijalna analiza potprojekata za otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i uticaja nedobrovoljnog preseljenja	38
6.2 Planovi preseljenja.....	39
6.3 Obnova sredstava za život.....	40
6.4 Revizija preseljenja	41
6.5 Procesni okvir	42
7. OBJELODANJIVANJE INFORMACIJA I JAVNE KONSULTACIJE	42
7.1 Javne konsultacije o ovom okviru RPF	44
8. MEHANIZAM ZA PRITUŽBE	45
8.1. Podizanje pritužbi	45
8.2. Administriranje pritužbi	45
8.3. Dnevnik pritužbi	46
8.4. Povratne informacije o pritužbama	46
8.5. Obrada pritužbi	46
8.6. Monitoring i izvještavanje.....	47
8.7. Sistem rješavanja žalbi Svjetske banke	47
8.8. Pritužba u nacionalnom zakonodavstvu	47
9. IMPLEMENTACIJA PLANOVA RP	49

9.1 Odgovornosti za implementaciju.....	49
9.2 Troškovi.....	51
9.3 Monitoring i izvještavanje.....	51
PRILOG 1: Minimalni skup elemenata plana preseljenja	53
PRILOG 2: Obrazac za provjeru preseljenja	57
PRILOG 3: Obrazac za pritužbe na projekat.....	59
PRILOG 4: Obrazac za javne konsultacije	60

SKRAĆENICE

BiH	Bosna i Hercegovina
CGC	Centralni odbor za pritužbe (Central Grievance Committee)
ESF	Okvir za okoliš i socijalna pitanja (Environmental and Social Framework)
ESS	Standardi za okoliš i socijalna pitanja (Environmental and Social Standards)
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GM	Mehanizam za pritužbe (Grievance Mechanism)
GC	Odbor za pritužbe (Grievance Committee)
MOFTER	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (Ministry of Foreign Trade and Economic Relations)
OIP	Ostale zainteresovane strane (Other Interested Parties)
PAP	Ljudi pogođeni projektom (Project Affected People)
PIU	Jedinica za implementaciju projekta (Project Implementation Unit)
LULRP	Plan korištenja zemljišta i obnove sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Plan)
LALRF	Okvir korištenja zemljišta i obnove sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Framework)
RS	Republika Srpska
SEA/SH	Seksualno iskorištavanje i zlostavljanje / seksualno uznemiravanje (Sexual Exploitation and Abuse / Sexual Harassment)
WB	Svjetska banka (World Bank)

Lista definicija termina koji se koriste u ovom dokumentu

Popisna anketa i osnovna socio-ekonomska studija	<p>Popisom se identifikuju pogođene osobe i on uključuje relevantne demografske informacije (starost, pol, veličina porodice, rođenja i smrti) i povezane društvene i ekonomske informacije (etničku pripadnost, zdravlje, obrazovanje, zanimanje, izvore prihoda, obrasce življenja, proizvodni kapacitet i tako dalje). Popis pomaže u određivanju podobnosti pogođenih osoba. To uključuje sprovođenje inventure i procjenu imovine i utvrđivanje, dokumentovanje i objelodanjivanje prava onih koji su pogođeni.</p> <p>Informacije prikupljene u vezi sa popisom su osnovna polazna linija, koja služi kao referentna tačka u odnosu na koju se mogu mjeriti obnavljanje prihoda i rezultati drugih napora na rehabilitaciji.</p>
Datum presjeka	Datum nakon kojeg svako ko se useli u projektno područje više nema pravo na nadoknadu i/ili pomoć. Namjera određivanja tog datuma je da se pomogne u sprječavanju neovlaštenog ulaska oportunističkih doseljenika.
Ekonomsko raseljavanje	Gubitak imovine ili pristupa imovini koji utiče na sredstva za život ili stvaranje prihoda kao rezultat projekta. Ljudi ili preduzeća mogu biti ekonomski raseljeni sa ili bez fizičkog raseljavanja.
Pravo	Nadoknada i pomoć koje pogođene osobe imaju pravo da dobiju tokom preseljenja. Prava su definisana za svaki pojedinačni projekat i navedena su u obliku Matrice prava, odnosno tabele koja sadrži informacije o tome ko ima pravo na koju vrstu nadoknade i/ili pomoći.
Otkup zemljišta	Odnosi se na sve metode sticanja zemljišta za potrebe projekta, koje mogu uključivati direktnu kupovinu, eksproprijaciju imovine i sticanje prava pristupa, kao što su prava služnosti ili prava puta. Otkup zemljišta takođe može uključivati: (a) sticanje nenaseljenog ili neiskorištenog zemljišta bez obzira da li se vlasnik zemljišta oslanja na takvo zemljište za prihod ili sredstva za život; (b) povrat javnog zemljišta koje koriste ili zauzimaju pojedinci ili domaćinstva; i (c) uticaje projekta koji rezultuju potapljenjem zemljišta ili ga na drugi način čine neupotrebljivim ili nepristupačnim. "Zemljište" uključuje sve što raste na zemljištu ili što je trajno vezano za zemljište, kao što su usjevi, zgrade i druga poboljšanja, te pripadajuća vodna tijela.
Sredstva za život	Odnosi se na čitav spektar sredstava koje pojedinci, porodice i zajednice koriste da bi zaradili za život, kao što su prihodi zasnovani na platama, poljoprivreda, ribolov, sakupljanje, drugi izvori za život zasnovan na prirodnim resursima, sitna trgovina i razmjena.
Tržišna vrijednost	Vrijednost izračunata na osnovu cijena imovine na području u kojem se određena nekretnina stiče, a koja se može postići za određenu nekretninu na tržištu, zavisno od ponude i potražnje u tom trenutku određivanja cijene.
Nadoknada za selidbu	Novčana naknada za troškove direktno povezane sa selidbom/preseljenjem domaćinstva ili preduzeća.
Fizičko preseljenje / raseljavanje	Gubitak kuće/stana, stambenog prostora ili skloništa kao rezultat sticanja zemljišta u vezi sa projektom koji zahtijeva da se pogođena osoba preseli na drugu lokaciju. Aktivnosti koje zahtijevaju fizičko preseljenje i otkup novog zemljišta biće isključene iz djelokruga ovog projekta.
Ljudi pogođeni projektom (Project Affected)	Svaka osoba koja, kao rezultat otkupa zemljišta koji se zahtijeva projektom, izgubi pravo posjedovanja, korištenja ili na drugi način dobijanja koristi od izgrađene građevine, zemljišta, jednogodišnjih ili višegodišnjih usjeva i drveća, ili bilo koje druge stalne ili pokretne imovine, ili u potpunosti ili djelimično, trajno ili privremeno.

People - PAP)	
Zamjenska cijena	<p>Definiše se kao metoda vrednovanja koja daje nivo nadoknade dovoljne za zamjenu imovine, uz dodatak neophodnih transakcionih troškova povezanih sa zamjenom imovine. Tamo gdje postoje funkcionalna tržišta, zamjenska cijena je tržišna vrijednost utvrđena nezavisnom i kompetentnom procjenom vrijednosti nekretnina, uz dodatak transakcionih troškova. Tamo gdje funkcionalna tržišta ne postoje, zamjenska cijena može se utvrditi alternativnim sredstvima, kao što je obračun vrijednosti izlaznih rezultata za zemljište ili proizvodna sredstva, ili neamortizovana vrijednost zamjenskog materijala i rada na izgradnji objekata ili drugih osnovnih sredstava, uz dodatak transakcionih troškova. U svim slučajevima kada fizičko raseljavanje rezultuje gubitkom skloništa, zamjenska cijena mora biti barem dovoljna da omogući kupovinu ili izgradnju stambenog prostora koji zadovoljava prihvatljive minimalne standarde zajednice za kvalitet i sigurnost.</p> <p>Metoda vrednovanja za utvrđivanje zamjenske cijene treba da bude dokumentovana i uključena u relevantne planske dokumente za korištenje zemljišta i obnovu sredstava za život. Transakcioni troškovi uključuju administrativne troškove, naknade za registraciju ili vlasništvo, razumne troškove selidbe i sve slične troškove nametnute pogođenim osobama. Kako bi se osigurala naknada po zamjenskoj cijeni, planirane stope nadoknade mogu zahtijevati ažuriranje u projektnim područjima gdje je inflacija visoka ili kada je vremenski period između izračunavanja stopa nadoknade i isplate nadoknade duži.</p>
Ograničenja korištenja zemljišta	<p>Odnosi se na ograničenja ili zabrane korištenja poljoprivrednog, stambenog, poslovnog ili drugog zemljišta koje se direktno uvode i stavljaju na snagu kao dio projekta. To može uključivati ograničenja pristupa zakonski utvrđenim parkovima i zaštićenim područjima, ograničenja pristupa drugim resursima zajedničke imovine, ograničenja korištenja zemljišta unutar komunalnih služnosti ili sigurnosnih zona.</p>
Okvir korištenja zemljišta i obnove sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Framework - LULRF)	<p>Dokument izrađen onda kada je zbog faze razvoja projekta nepoznata tačna priroda ili veličina otkupa zemljišta ili ograničenja u korištenju zemljišta u vezi sa projektom koji može uzrokovati fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje. Svrha okvira je da razjasni principe korištenja zemljišta i obnove sredstava za život, organizacione aranžmane i kriterijume dizajna koji će se primijeniti na potprojekte koji se pripremaju. Aktivnosti koje zahtijevaju fizičko preseljenje i otkup novog zemljišta biće isključene iz djelokruga ovog projekta.</p> <p>Kada su potprojekti i pojedinačne komponente projekta definisani i kada potrebne informacije postanu dostupne, okvir se proširuje u poseban plan proporcionalan potencijalnim rizicima i uticajima (vidjeti tačku Plan korištenja zemljišta i obnove sredstava za život u nastavku).</p>
Plan korištenja zemljišta i obnove sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Plan - LULRP)	<p>Dokument u kojem klijent precizira procedure koje će slijediti i radnje koje će preduzeti za ublažavanje štetnih efekata, nadoknadu gubitaka i pružanje razvojnih pogodnosti osobama i zajednicama pogođenim investicionim projektom.</p> <p>Planovi korištenja zemljišta i obnove sredstava za život se pripremaju za svaki projekat koji rezultuje ekonomskim ili fizičkim raseljavanjem. Obim i nivo detaljnosti plana variraju u zavisnosti od veličine raseljavanja i složenosti mjera potrebnih za ublažavanje štetnih uticaja. Aktivnosti koje zahtijevaju fizičko preseljenje i otkup novog zemljišta biće isključene iz djelokruga ovog projekta.</p>
Dogovorena poravnanja	<p>Odnosi se na situacije u kojima Zajmoprimac treba da otkupi određeno zemljište ili ograniči njegovu upotrebu u svrhu projekta, ali, umjesto da to učini kroz postupak eksproprijacije, Zajmoprimac prvo pokušava postići uzajamno prihvatljivo sporazumno rješenje sa</p>

	vlasnikom/korisnikom zemljišta. Kao što je objašnjeno u fusnoti 8, u mnogim slučajevima bi obje strane mogle smatrati da je korisno postići nagodbu kako bi se izbjegla kašnjenja i transakcioni troškovi povezani s punim sudskim ili administrativnim procesom eksproprijacije ili prinudnog otkupa. U stvari, zakoni mnogih zemalja zahtijevaju od vlada da prvo istraže ovaj mogućnosti za takav dogovorni pristup.
Sigurnost zakupa	To znači da se preseljeni pojedinci ili zajednice presele na lokaciju koju mogu legalno da zauzmu, gdje su zaštićeni od rizika deložacije i gdje su stanarska prava koja su im data društveno i kulturno prikladna. Ni u kom slučaju preseljenim osobama neće biti obezbeđena zakupna prava koja su zapravo slabija od prava koja su imala na zemljište ili imovinu iz koje su raseljeni.
Ranjivi pojedinci / grupe	Ranjivi ljudi su ljudi koji zbog spola, etničke pripadnosti, starosti, fizičkog ili mentalnog invaliditeta, ekonomske nepogodnosti ili socijalnog statusa mogu biti štetnije pogođeni preseljenjem od drugih i koji mogu biti ograničeni u svojoj sposobnosti da traže ili iskoriste pomoć za preseljenje i srodne razvojne pogodnosti. Grupe ili osobe koje mogu biti posebno ranjive uključuju, ali nisu ograničene na, sljedeće: <ul style="list-style-type: none"> ▪ siromašni ljudi ▪ osobe sa invaliditetom ▪ izbjeglice i interno raseljena lica ▪ djeca, žene, starije ili bolesne osobe ▪ domaćinstva na čijem su čelu djeca ili žene ▪ domaćinstva koja nemaju resurse ili imaju vrlo ograničene resurse ▪ etničke manjine (kao što su Romi ili drugi) ▪ ljudi bez prava na zemljište ili korištenje prema lokalnom zakonodavstvu
Korištenje zemljišta	Odnosi se na sve tekuće namjene zemljišta koje se mogu promijeniti za potrebe projekta o kojima pojedinci ili zajednice mogu ovisiti u svrhu egzistencije ili na koja imaju bilo kakva druga potraživanja.

1. UVOD

1.1 Kratak opis projekta

1.1.1 Ciljevi

Svjetska banka (World Bank - WB) razmatra da podrži Bosnu i Hercegovinu (BiH) kroz podršku državnom nivou BiH i Federaciji BiH u pravednoj tranziciji u BiH za poboljšavanje društvenih i okolišnih ishoda. Projekat je osmišljen tako da postigne svoje ciljeve kroz **četiri komponente**.

1.1.2 Komponente

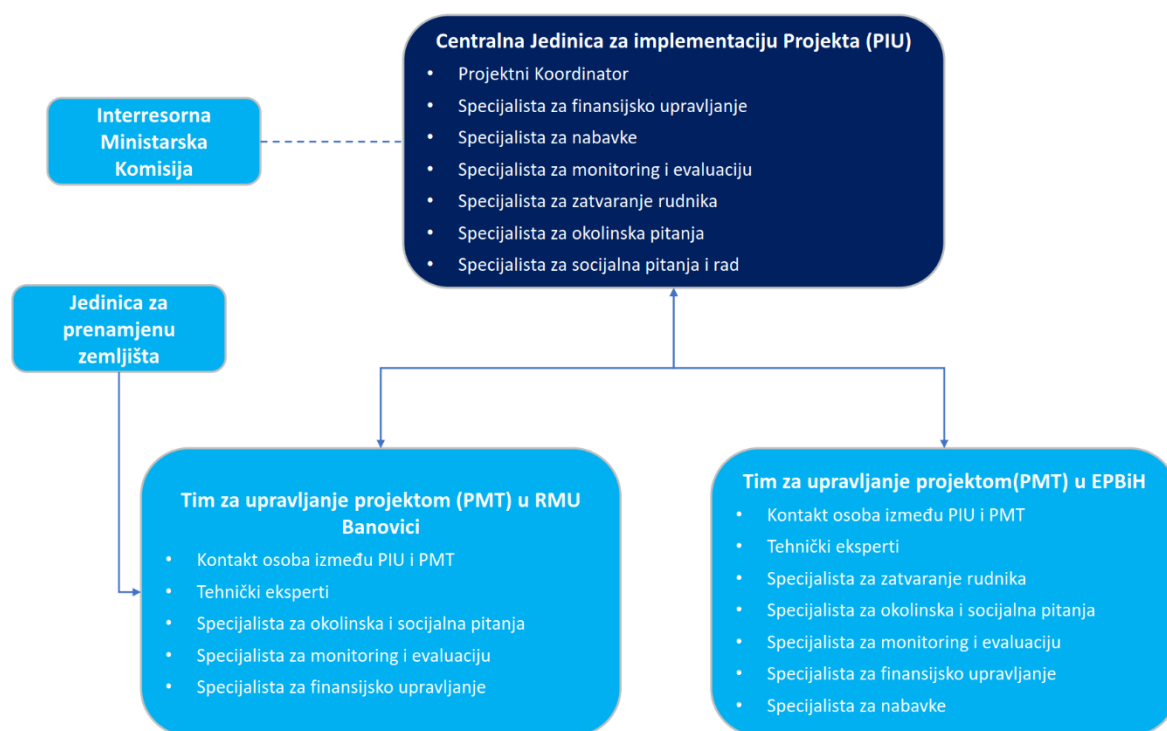
Predložene komponente i potkomponente Projekta koje će se implementirati u BiH ukratko su opisane u tabeli u nastavku.

Komponenta	Potkomponenta	Opis potkomponente
Komponenta 1: Institucionalno jačanje i upravljanje projektom	Potkomponenta 1.1: Mjere na državnom nivou za pravednu tranziciju	<ul style="list-style-type: none"> – Odbor za pravednu tranziciju – Godišnji forum za pravednu tranziciju
	Potkomponenta 1.2: Mjere na nivou FBiH za pravednu tranziciju	<ul style="list-style-type: none"> – Institucionalno jačanje za pravednu tranziciju u FBiH – Razvoj politike, ažuriranje zakona i propisa
Komponenta 2: Prenamjena zemljišta nakon prestanka rudarenja (Banovići i Kreka) i zatvaranje odabranih podzemnih kopova (Zenica)	Potkomponenta 2.1: Procjena, planiranje i izvođenje prenamjene	Procjena, planiranje i izvođenje prenamjene
	Potkomponenta 2.2: Planiranje i izvođenje zatvaranja odabranog podzemnog kopa / odabranih podzemnih kopova	Plan zatvaranja odabranih podzemnih kopova u Rudnicima Zenica, Kreka i Kakanj Zatvaranje jame Raspotočje rudnika Zenica
Komponenta 3: Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora u RMU Banovići i Rudniku Kreka		Instalacija PV od 27 MWp na dvije lokacije na postojećim lokacijama rudnika sa kapacitetom za proizvodnju više od 30 GWh električne energije godišnje
Komponenta 4: Podrška tranziciji radne snage u Rudnicima Banovići i Zenica	Potkomponenta 4.1: Finansijske obaveze	Finansiranje obaveza rudnika Zenica (socijalna dugovanja i zakonske otpremnine za nedobrovoljne raskide radnih odnosa) prema otpuštenim radnicima kako bi im se osigurao pristup socijalnom osiguranju i odgovarajućoj socijalnoj zaštiti tokom tranzicije
	Potkomponenta 4.2: Podrška za tranziciju radnika rudnika	<ul style="list-style-type: none"> – Uspostavljanje internih jedinica za tranziciju radne snage u odjelima za ljudske resurse – Podsticaji za dobrovoljni raskid radnog odnosa i produktivne mjere za podršku tranziciji radnika rudnika – Za radnike rudnika Zenica kojima se radni odnos raskida nedobrovoljno i koji se približavaju starosnoj dobi za odlazak u penziju, projekat predlaže dopunu paketa za raskid radnog odnosa za podršku dohotku
	Potkomponenta 4.3: Produktivne mjere koje obezbjeđuje zajednica za pogođene nezaposlene radnike i angažman zajednice	<ul style="list-style-type: none"> – Isprobavanje novih mjera preraspodjele relevantnih za zajednice rudnika uglja – Pomoć opštini Banovići u saradnji sa dijasporom na privlačenju stranih investicija i pružanje tehničke i institucionalne podrške lokalnim preduzećima – Podizanje stepena svijesti o predstojećem procesu tranzicije

1.1.3 Aranžmani implementacije za cijeli projekat

Projektom će upravljati FMERI kroz Jedinicu za implementaciju projekta (Project Implementation Unit - PIU), dopunjenu timovima za upravljanje projektima (Project Management Teams - PMT) u RMU Banovići i EPBiH. Jedinica PIU u FMERI će biti uspostavljena najkasnije mjesec dana nakon datuma stupanja na snagu projekta i uključivaće nekoliko ključnih članova. Jedinica PIU će biti odgovorna za usmjeravanje resursa prema timovima PMT kako bi se po potrebi ojačali. Timovi PMT će pružiti tehničku podršku jedinici PIU za aktivnosti relevantne za njihova odgovarajuća preduzeća. Također, uspostavlja se Interresorna ministarska komisija – Upravljački odbor Federacije BiH (UO) za podršku projektima pravedne tranzicije energetskog sektora u FBiH kojeg Rješenjem imenuje Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, sastavljen od premijera i ministara relevantnih ministarstava, a čije su nadležnosti definisane niže.

Slika 1 Predloženi aranžmani za implementaciju projekta

Predviđeno je uspostavljanje **Odbora za „pravednu tranziciju“**, koji će imenovati Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, u bliskoj saradnji sa dva entiteta i Brčko distriktom Bosne i Hercegovine.

Pored toga, projektom će se podržati godišnji **Forum o pravednoj tranziciji** za promovisanje i razmjenu znanja i iskustava, te diskusiju o pitanjima vezanim za pravednu tranziciju. Provođenje ovih aktivnosti vodiće Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MOFTER). Projekat će podržati troškove vezane za funkciju sekretarijata Odbora i godišnji Forum. Ovi troškovi će se finansirati iz dodatnog granta koji tek treba biti identificiran i osiguran.

Uspostavlja se Interresorna ministarska komisija – Upravljački odbor Federacije BiH (UO) kojeg Rješenjem imenuje Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, sastavljen od premijera i ministara relevantnih nadležnih ministarstava. Odbor će: (i) koordinirati sa vertikalnim i horizontalnim nivoima

vlasti vezano za aktivnosti izrade projekata pravedne tranzicije u Federaciji Bosne i Hercegovine; (ii) maksimalno doprinositi i djelovati na ostvarenju zajedničkih ciljeva, potreba i pravaca putem predlaganja aktivnosti iz vlastite nadležnosti za izradu projekata pravedne tranzicije u Federaciji Bosne i Hercegovine; (iii) pratiti pripremu i izradu strateških dokumenata vezanih za pravednu tranziciju energetskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine; (iv) doprinositi aktivnostima iz stvarne nadležnosti ministra FMERI na pripremi i zatvaranju rudnika u Federaciji Bosne i Hercegovine; i (v) svojim aktivnostima doprinositi iznalaženju finansijskih sredstava potrebnih za pravednu tranziciju energetskog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine. Jedinica za monitoring nakon zatvaranja rudnika biće uspostavljena u okviru JP EP BiH sa vezama sa kantonalnim ministarstvom, za održavanje i monitoring zatvorenih rudnika uglja, kako bi se osigurala javna bezbjednost i upravljanje okolišem.

Osnovaće se **interne jedinice za tranziciju radne snage (Labor Transition Units - LTU)** u odjeljenjima za ljudske resurse rudnika, kako bi pružile koordinisanu podršku prije otpuštanja, pripremile radnike za tranziciju prije otpuštanja i pokrenule koordinaciju s opštinskim i lokalnim uredima za zapošljavanje. Jedinice LTU će biti uspostavljene u rudnicima Banovići i Zenica, dopunjene fokalnom tačkom za EPBiH u sjedištu tog društva. Jedinice LTU će pružati informacije o pravima, programima podrške, informacijama o tržištu rada, zajedno sa obukom za netehničke vještine i karijernim savjetovanjem. One će takođe identifikovati radnike koji ispunjavaju uslove za dodatne mjere preraspodjele radne snage koje će se finansirati iz projekta, kao što su usavršavanje i premještanje radne snage, kako bi se olakšala njena tranzicija.¹ Približno 100 radnika rudnika Zenica imaće koristi od ovih dodatnih mjera preraspodjele radne snage.

1.1.4 Vremenski okvir i proračun za cijeli projekat

Projekat se sastoji od četiri komponente, a vremenski okvir projekta je 5 godina..

Ukupni troškovi Projekta su 87,06 miliona USD, raspoređeni po komponentama kako slijedi:

Komponenta 1: Institucionalno jačanje i upravljanje projektom (4,8 miliona USD, IBRD)

Komponenta 2: Prenamjena zemljišta nakon prestanka rudarenja (Banovići i Kreka) i zatvaranje odabranih podzemnih kopova (Zenica) (16,76 miliona USD, IBRD)

Komponenta 3: Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora u RMU Banovići i Rudniku Kreka (33,70 miliona USD, IBRD)

Komponenta 4: Podrška tranziciji radne snage i zajednici u Rudnicima Banovići i Zenica (31,80 miliona USD, IBRD)

1.2 Obim i svrha Okvira za korištenje zemljišta i obnovu sredstava za život

Svrha ovog Okvira za korištenje zemljišta i obnovu sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Framework - LULRF) je da pojasni principe preseljenja, organizacione aranžmane i kriterijume dizajna koji će se primijeniti na potprojekte koji će biti pripremljeni tokom implementacije Projekta, uzimajući u obzir:

- nacionalno zakonodavstvo koje je na snazi, i

¹ Ove usluge mogu uključivati (i) intenzivno individualno savjetovanje o karijeri, (ii) usluge premještanja, (iii) prekvalifikaciju i usavršavanje na osnovu potražnje za radnom snagom ili, (iv) obuku za preduzetništvo, na osnovu potreba. Osim toga, u zavisnosti od o tekućee istraživanja za procjenu toga čemu radnici daju prednost u smislu alternativnog zaposlenja, to može uključivati opciju davanja grantova za mobilnost kako bi se pojedinci potaknuli da se presele u regije s većom potražnjom za radnom snagom radnika.

- Okvir Svjetske banke za okoliš i socijalna pitanja, posebno njen Okolišni i socijalni standard 5: „Otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i nedobrovoljno preseljenje“ (ESS5)².

Otkup zemljišta se odnosi na sve metode sticanja zemljišta za potrebe projekta, koje mogu uključivati direktnu kupovinu, eksproprijaciju imovine i sticanje prava pristupa, kao što su prava služnosti ili prava puta. Otkup zemljišta također može uključivati: (a) sticanje nenaseljenog ili neiskorištenog zemljišta bez obzira da li se vlasnik zemljišta oslanja na takvo zemljište za prihod ili življenje; (b) povrat javnog zemljišta koje koriste ili zauzimaju pojedinci ili domaćinstva; i (c) uticaje projekta koji rezultuju potapljenjem zemljišta ili ga na drugi način čine neupotrebljivim ili nepristupačnim. “Zemljište” uključuje sve što raste na zemljištu ili je trajno vezano za zemljište, kao što su usjevi, zgrade.

Ograničenja korištenja zemljišta se odnose na ograničenja ili zabrane korišćenja poljoprivrednog, stambenog, poslovnog ili drugog zemljišta koje se direktno uvode i stavljaju na snagu kao dio projekta. To može uključivati ograničenja pristupa zakonski utvrđenim parkovima i zaštićenim područjima, ograničenja pristupa drugim resursima zajedničke imovine, ograničenja korištenja zemljišta unutar komunalnih služnosti ili sigurnosnih zona.

Nedobrovoljno preseljenje: Otkup zemljišta u vezi sa projektom ili ograničenja u korištenju zemljišta mogu uzrokovati fizičko raseljavanje (premještanje, gubitak zemljišta za stanovanje ili gubitak skloništa), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemlje, imovine ili pristupa imovini, uključujući ona raseljavanja koja dovode do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život), ili oboje. Izraz “nedobrovoljno preseljenje” odnosi se na takve uticaje. Preseljenje se smatra nedobrovoljnim kada pogođene osobe ili zajednice nemaju pravo da odbiju otkup zemljišta ili ograničenja u korištenju zemljišta koja rezultuju raseljavanjem.

Okvir korištenja zemljišta i obnove sredstava za život LULRF je pripremljen pošto tačne lokacije potprojekata, potencijalni uticaji na zemljište i obim izmjene korištenja zemljišta i uticaja na sredstava za život, uključujući ekonomsko raseljavanje, još nisu definisani. Aktivnosti koje zahtijevaju fizičko preseljenje i otkup novog zemljišta biće isključene iz djelokruga ovog projekta. Međutim, postoji rizik od neformalnog korišćenja zemljišta na postojećem zemljištu u okviru lokacija rudnika, što može dovesti do ekonomskog raseljavanja pogođenih osoba.

Kada budu poznate konkretne lokacije i uticaji, okvir RF će biti vodič za pripremu planova otkupa zemljišta i obnove sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Plan - LULRP) kada to bude primjenjivo. Planovi LALRP će biti pripremljeni za sve potprojekte koji podrazumijevaju izmjene korištenja zemljišta, gubitak pristupa zemljištu ili ekonomsko raseljenje, kako bi se zadovoljile odredbe standarda ESS5 i zahtjevi lokalnog zakonodavstva u pogledu otkupa zemljišta. Projektne aktivnosti koje će uzrokovati fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje neće započeti sve dok takvi specifični planovi ne budu finalizovani i dok ih Banka ne odobri.

Opseg zahtjeva i nivo detaljnosti planova LULRP će varirati u zavisnosti od veličine i složenosti izmjene korištenja zemljišta i uticaja na sredstava za život. Planovi LULRP će se zasnivati na ažuriranim i pouzdanim informacijama o:

- a) predloženom projektu i njegovim potencijalnim uticajima na raseljena lica i druge štetno pogođene grupe,
- b) odgovarajućim i izvodljivim mjerama ublažavanja, i

² Dostupno na engleskom jeziku na adresi: <http://pubdocs.worldbank.org/en/837721522762050108/Environmental-and-Social-Framework.pdf>

- c) pravnim i institucionalnim aranžmanima potrebnim za djelotvorno sprovođenje mjera za izmjene korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život.

Minimalni skup elemenata plana RP prema standardu ESS5 pojašnjen je **Prilogu 1** ovog dokumenta.

1.3 Potencijal za izmjene korištenja zemljišta, uticaje na sredstav za zivot i proces pregleda

Planirane aktivnosti u okviru projektnih aktivnosti ukazuju na to da se na predloženoj lokaciji zemljište koristi za neformalne namjene, zbog čega se RMU Banovići i RMU Zenica moraju pridržavati okolišnih i socijalnih mjera zaštite Svjetske banke (Okolišni i socijalni standard za otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i nedobrovoljno preseljenje - ESS5), što može uključivati sticanje prava pristupa, kao što su prava služnosti i ograničenja korištenja zemljišta. Pravni status zemljišta bi, između ostalih aspekata, takođe bio finalizovan tokom faze procjene i planiranja za prenamjenu zemljišta. Aktivnosti koje se planiraju u okviru drugih komponenti i potkomponenti Projekta neće zahtijevati otkup zemljišta/preseljavanje. Aktivnosti koje zahtijevaju fizičko preseljenje i otkup novog zemljišta biće isključene iz djelokruga ovog projekta.

Zbog ovih praznina u znanju, pripremljen je ovaj Okvir korištenja zemljišta i obnove sredstava za život (LULRF), umjesto Planova korištenja zemljišta i obnove sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Plans -LULRP), da bi se uspostavili principi otkupa zemljišta i obnove sredstava za život, organizacioni aranžmani i kriterijumi dizajna koji će se primijeniti na potprojekte, te da bi se ublažili potencijalni uticaji izmjene korištenja zemljišta i sredstva za život.

Prije podnošenja potprojekata na razmatranje sa stanovišta finansiranja, predloženi potprojekti moraju biti pregledani kako bi se procijenilo u kojoj mjeri bi izmjene korištenja zemljišta mogale biti potrebne. Tokom takvog pregleda važno je uzeti u obzir da, iako planirane projektne aktivnosti možda neće dovesti do uticaja u smislu eksproprijacije ili fizičkog raseljavanja, neke aktivnosti mogu uključivati privremeno oduzimanje zemljišta ili privremeno zauzimanje zemljišta, čijim će se uticajima upravljati i čiji će se uticaji ublažiti u skladu sa ovim okvirom LULRF.

Nakon procesa pregleda i utvrđivanja potencijalnih uticaja, jedinica PIU će izvijestiti Svjetsku banku o nalazima procesa pregleda i pripremiti planove LULRP za pojedinačne lokacije, osiguravajući da sve projektne aktivnosti budu u skladu sa zahtjevima ovog okvira LULRF. Do fizičkog i/ili ekonomskog premještanja neće doći sve dok se takvi planovi ne finalizuju prema odgovarajućoj proceduri, uz razmatranje zahtjeva za angažman i konsultacije i sve dok ih Svjetska banka ne odobri, a do tad ni zemljište neće biti zauzeto ni korištenje bilo kojeg zemljišta neće biti ograničeno.

2. PRAVNI OKVIR

2.1 Zahtjevi Svjetske banke

Okolišni i socijalni standard Svjetske banke za otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i nedobrovoljno preseljavanje (ESS5) prepoznaje da otkup zemljišta u vezi sa projektom i ograničenja korištenja zemljišta mogu imati štetne posljedice na zajednice i osobe. Otkup zemljišta u vezi sa projektom ili ograničenja u korištenju zemljišta mogu uzrokovati fizičko raseljavanje (premještanje, gubitak zemljišta za stanovanje ili gubitak skloništa), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemlje, imovine ili pristupa imovini, što dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih sredstava za život), ili oboje. Ciljevi standarda ESS5 su:

Prema standardu ESS5, pogođene osobe mogu se klasifikovati na sljedeći način:

	Kategorije ljudi pogođenih projektom	Prava
a)	Oni koji imaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu (tj. oni koji imaju formalnu dokumentaciju prema nacionalnom zakonu kojom dokazuju svoja prava, ili se u njihovom slučaju u nacionalnom zakonu izričito navodi da se dokumentacija ne zahtijeva)	Nadoknada za gubitak zemlje ili imovine + Pomoć za preseljenje i sredstva za život
b)	Oni koji nemaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu, ali imaju pravo na zemljište ili imovinu koje je priznato ili prepoznatljivo prema nacionalnim zakonima (npr. prihvaćenio od strane zajednice i priznato nacionalnim pravom, ili oni kojima nikada nije data službena tapija ili su njihovi dokumenti možda nepotpuni ili izgubljeni)	
c)	Oni koji nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili polažu pravo na zemljište ili imovinu koju zauzimaju ili koriste (npr. sezonski korisnici resursa, kao što su stočari, lica koja vode stoku na ispašu, ribari, lovci ili osobe koje zauzimaju zemljište kršeći važeće zakone)	Ne ispunjavaju uslove za nadoknadu za zemljište, ali ispunjava uslove za pomoć za preseljenje i sredstva za život + nadoknadu za imovinu u vlasništvu

Ključni zahtjevi standarda ESS5 mogu se sažeto predstaviti na sljedeći način:

Nedobrovoljno preseljenje treba izbjegavati gdje god je to moguće. Tamo gdje je to neizbježno, biće svedeno na minimum, a odgovarajuće mjere za ublažavanje štetnih uticaja na raseljena lica (i na zajednice domaćina koje primaju raseljena lica) biće pažljivo planirane i implementirane.

Trebalo bi razmotriti sve izvodljive alternativne projekte kako bi se izbjegao ili na minimum sveo otkup zemljišta ili ograničenja u korištenju zemljišta, uz uravnoteživanje okolišnih, socijalnih i finansijskih troškova i koristi, i obraćajući posebnu pažnju na rodne uticaje i uticaje na siromašne i ugrožene.

Dogovorena nagodba sa pogođenim osobama se podstiče kako bi se izbjegla administrativna ili sudska kašnjenja povezana sa formalnom eksproprijacijom, i u mjeri u kojoj je to moguće, kako bi se smanjili uticaji na pogođena lica povezani sa formalnom eksproprijacijom;

Kada se otkup zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta ne mogu izbjeći, Zajmoprimac će pogođenim osobama ponuditi nadoknadu po zamjenskoj cijeni i drugu pomoć koja može biti neophodna da im se pomogne da poboljšaju ili barem obnove svoj životni standard ili sredstva za život;

Zajmoprimac neće pribjeći prinudnim iseljenjima pogođenih osoba. "Prinudno iseljenje" se definiše kao trajno ili privremeno udaljenje protiv volje pojedinaca, porodica i/ili zajednica iz domova i/ili zemljišta koje zauzimaju bez pružanja i pristupa odgovarajućim oblicima pravne i druge zaštite. Izvršavanje eminentnih nadležnosti, prinudnog otkupa ili sličnih ovlaštenja od strane Zajmoprimca neće se smatrati prinudnim iseljenjem pod uslovom da je u skladu sa zahtjevima nacionalnog zakona i odredbama standarda ESS5, te ako se provodi na način koji je u skladu s osnovnim principima pravilnog procesa.

Objelodanjivanje relevantnih informacija i smisleno učešće pogođenih zajednica i osoba će se desiti tokom razmatranja alternativnih opcija za dizajn projekata, a nakon toga tokom planiranja, implementacije, monitoringa i evaluacije procesa nadoknade, aktivnosti obnove sredstava za život i procesa preseljenja;

Zajmoprimac će osigurati da se mehanizam za podnošenje pritužbi za projekat uspostavi što je prije moguće u razvoju projekta kako bi se blagovremeno riješili specifični problemi u vezi s nadoknadom, preseljenjem ili mjerama za obnavljanje sredstava za život koje raseljena lica (ili drugi) pokrenu pravovremeno.

Tamo gdje su otkup zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta neizbježni, Zajmoprimac će izvršiti popis kako bi se identifikovale osobe na koje će projekat uticati, te će uspostaviti popis zemljišta i imovine na koje će to uticati, kako bi se utvrdilo ko će imati pravo na nadoknadu i pomoć i kako bi se obeshrabrile osobe koje ne ispunjavaju uslove, kao što su oportunistički doseljenici, da traže pogodnosti.

2.2 Nacionalni pravni okvir

BiH ima strukturu vlasti koja se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS). I državni nivo i entiteti imaju vlastita ustavna, zakonodavna, izvršna i sudska ovlaštenja. U daljem razvoju konstituisan je Distrikt Brčko³, koji je jedinstvena administrativna jedinica lokalne samouprave pod suverenitetom BiH, koja pokriva manje od 1 posto ukupne površine BiH. FBiH je dalje decentralizovana na deset kantona, pri čemu svaki ima svoju vladu. Na lokalnom nivou u FBiH postoji 79 opština/gradova. Pored Ustava Bosne i Hercegovine, svaki entitet ima svoj Ustav, a svaki od 10 kantona u Federaciji BiH takođe ima Ustav.

- **Ustav Bosne i Hercegovine**⁴ predviđa:

³ Osnovan na osnovu Odluke Posebnog arbitražnog suda, a kasnijim amandmanima na Ustav BiH.

⁴ Ustav BiH je sastavni dio Okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Aneks IV Okvirnog sporazuma).

- Preambula: Ustavni ekonomski cilj i načelo za „**promovisanje opšteg blagostanja i ekonomskog rasta kroz zaštitu privatne svojine i unapređenje tržišne ekonomije**“;
- Član I.4: **garantuje slobodno kretanje lica, roba, usluga i kapitala** širom Bosne i Hercegovine;
- Član III 2: **Bosna i Hercegovina i njeni entiteti dužni su osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda** (član III.1); prava i slobode predviđene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini, a ti akti imaju prioritet u odnosu na sve druge zakone; Pravo na imovinu je navedeno kao jedno od trinaest osnovnih ljudskih prava;

- **Ustav Federacije Bosne i Hercegovine**⁵ predviđa:

Član II.2: Federacija će osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u dokumentima navedenim u Aneksu ovog Ustava. Posebno: (...) **pravo na imovinu** je navedeno u podstavu k).

Pitanja koja se odnose na pravo na nepokretnostima, upis nepokretnosti i eksproprijaciju uređena su na nivou entiteta u BiH. U tabeli 1 u nastavku predstavljen je relevantni pravni okvir u FBiH.

---

⁵ Ustav Federacije BiH („Službene novine FBiH“, br. 1/1994, 1/1994 - Amandman I, 13/1997 - Amandmani II-XXIV, 13/1997 - Amandmani XXV i XXVI, 16/2002 - Amandmani XXVII -LIV, 22/ 2002 - Amandmani LVI-LXIII, 52/2002 - Amandmani LXIV-LXXXVII, 60/2002 - Amandmani LXXXI, 18/2003 - Amandmani LXXXVIII, 63/2003 - Amandmani LXXX9-LXXXVII, Amandmani LXXX9-XCIV, -CII, 32/2007 - izmijenjen, 20/2004 - Amandmani CIII i CIV, 33/2004 - Amandmani CV, 71/2005 - Amandmani CVI-CVIII, 72/2005 - Amandmani CVI, 88/2008 - Amandmani/ CIX 2022 - Amandmani CX-CXXX, 80/2022 - Amandmani i 31/2023 - Amandmani CXXXI);

Tabela 1: Pravni okvir u FBiH

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	<i>Zakon o eksproprijaciji FBiH⁶</i>
<p>Javni interes i svrha eksproprijacije</p>	<p>Imovina se može eksproprijisati samo za projekte od javnog interesa za Federaciju, njene kantone ili opštine, odnosno gdje je utvrđen javni interes i u skladu sa prostornim planovima područja (član 5).</p> <p>Javni interes se definiše kao situacije u kojima se „procjenjuje da će korištenje nekretnine za koju se predlaže eksproprijacija donijeti veću korist nego što bi bila ostvarena da se nekretnina nastavi koristiti na prethodni način“. Tipične aktivnosti od javnog interesa koje mogu povlačiti za sobom eksproprijaciju su izgradnja puteva, izgradnja komercijalnih, opštinskih ili zdravstvenih, obrazovnih, kulturnih, upravnih, odbrambenih ili drugih objekata od javnog interesa” (član 3).</p> <p>Javni interes se obično, ali ne isključivo, proglašava u korist javnih subjekata Federacije, kantona, opština, gradova, javnih preduzeća, njihovih podružnica i javnih zavoda u njihovom 100% vlasništvu, ukoliko zakonom nije drugačije određeno (korisnik eksproprijacije). Izuzetno, eksproprijacijom se može uspostaviti plodouživanje u korist građana radi postavljanja vodovoda i kanalizacije, električnih i telefonskih vodova, gasovoda i u drugim slučajevima predviđenim zakonom (član 6).</p> <p>Utvrđivanje i proglašavanje javnog interesa: Odluku o utvrđivanju javnog interesa, na prijedlog korisnika eksproprijacije koji se podnosi uz Studiju eksproprijacije, donosi: Vlada FBiH kada se građevinski ili drugi radovi izvode na području dva ili više kantona (na osnovu prethodnog mišljenja vlada kantona), vlada kantona kada se građevinski ili drugi radovi izvode na teritoriji dvije ili više opština (na osnovu prethodnog mišljenja opštinskih vijeća), odnosno opština kada se građevinski ili drugi radovi izvode na teritoriji opštine (član 16).</p>
<p>Postupak eksproprijacije</p>	<ul style="list-style-type: none"> – U pripremi eksproprijacije, korisnik eksproprijacije može zahtijevati, radi izrade investicione studije, odnosno podnošenja prijedloga za utvrđivanje javnog interesa ili podnošenja prijedloga za eksproprijaciju, da mu se omogući obavljanje potrebnih priprema na određenoj imovini, u skladu sa procedurom utvrđenom Zakonom. Prijedlog se dostavlja Opštinskoj upravi za imovinske poslove („Opštinska uprava“) (član 17). – Nadležni organ donosi Uredbu o utvrđivanju javnog interesa – Korisnik eksproprijacije je dužan da objavi javni oglas da pozove vlasnike imovine i pokuša da postigne prethodni sporazumni kupoprodajni ugovor sa pogođenim vlasnikom (član 23).

⁶ Službene novine FBiH, br. 70/07, 36/10, 25/12, 34/16

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	<ul style="list-style-type: none"> – Korisnik eksproprijacije podnosi prijedlog za eksproprijaciju Opštinskoj upravi, uz potrebnu dokumentaciju iz člana 24. Zakona. Ako se smatra potrebnim, prijedlog može sadržavati zahtjev za privremeno zauzimanje drugog zemljišta potrebnog za izgradnju objekta ili izvođenje radova od javnog interesa. Ovaj zahtjev se može podnijeti i kao poseban prijedlog. – Opštinska uprava je dužna da bez odlaganja obavijesti vlasnika imovine o podnesenom prijedlogu za eksproprijaciju. Obavijest o eksproprijaciji upisuje se u zemljišne knjige i druge knjige na zahtjev korisnika eksproprijacije (član 25). – Korisnik eksproprijacije i vlasnik imovine mogu zaključiti sporazumni kupoprodajni ugovor i nakon podnošenja prijedloga za eksproprijaciju, odnosno do pravosnažnosti Rješenja o eksproprijaciji koje izdaje Opštinska uprava (član 26). – Opštinska uprava je dužna da sasluša vlasnika imovine u vezi sa činjenicama vezanim za eksproprijaciju (član 27). U slučaju da zemljišnoknjižni upis ne odgovara stvarnoj vlasničkoj situaciji (što je često slučaj), opštinsko odjeljenje treba da riješi vlasnička pitanja prije nego što nastavi s daljim koracima. – Opštinska uprava donosi Rješenje o eksproprijaciji, po okončanju postupka po hitnom postupku (član 28). Protiv ovog rješenja može se podnijeti žalba Federalnoj upravi za geodetske i imovinsko-pravne poslove (član 30). Ukoliko dođe do neslaganja između zemljišnih knjiga i činjeničnog stanja na imovini (što je čest slučaj), služba opštinske uprave će raspravljati o pravu vlasništva kao o preliminarnom pitanju. – Kada Rješenje o eksproprijaciji postane pravosnažno, Opštinska uprava je dužna da sazove i održi ročište za utvrđivanje nadoknade za eksproprišanu imovinu putem sporazuma, a bez odlaganja (član 60). – Ukoliko se u roku od 2 mjeseca od pravosnažnosti Rješenja o eksproprijaciji (ili u kraćem roku ako se tako odluči Opštinska uprava) ne postigne dogovor o nadoknadi, Opštinska uprava važeću Odluku zajedno sa ostalim relevantnim dokumentima dostavlja nadležnom sudu, kod na čijoj se teritoriji nalazi eksproprišana imovina, radi utvrđivanja nadoknade. Nadležni sud po službenoj dužnosti odlučuje u vanparničnom postupku o visini nadoknade za eksproprišanu imovinu (član 62). – Iz razloga hitnosti i radi izbjegavanja veće štete, korisnik eksproprijacije može ući u posjed eksproprišanog zemljišta i prije pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji i prije isplate nadoknade, ali isključivo na osnovu odluke Vlade BiH u slučaju izgradnje ili rekonstrukcije javne infrastrukture (putne, energetske, komunalne i dr.), a pod uslovom da su ispunjeni posebni uslovi propisani zakonom. Prije podnošenja zahtjeva za pristup imovini, korisnik eksproprijacije dužan je vlasniku iznijeti razloge hitnosti i ponudu za nagodbu koja omogućava rani pristup imovini. Zahtjev za prijevremeni pristup imovini

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	<p>podnosi se Upravnoj komisiji Vlade FBiH, dok Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove priprema prijedlog odluke. Ako predmet uključuje eksproprijaciju stambenog ili poslovnog objekta, korisnik eksproprijacije ne može podnijeti zahtjev za rani pristup ukoliko nije osigurana zamjenska nekretnina.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Formalni prenos pravnog vlasništva u zemljišnim knjigama vrši se na osnovu važećeg Rješenja i dokaza o uplati nadoknade ili dokaza da je prethodni vlasnik stekao vlasništvo nad drugom odgovarajućom nepokretnošću.
Vrste eksproprijacije	<p>Potpuna eksproprijacija omogućava korisniku eksproprijacije da stekne pravo vlasništva nad eksproprianom imovinom, dok prava prijašnjeg vlasnika na nekretnini, kao i druga prava, prestaju da postoje.</p> <p>Djelomična eksproprijacija obezbjeđuje korisniku prava plodouživanja na zemljištu i objektima, kao i zakup zemljišta na određeno vrijeme - po isteku zakupa, prava plodouživanja na zemljištu se vraćaju prethodnom vlasniku. Kod djelimične eksproprijacije postoji mogućnost da se zemljište u potpunosti obnovi i da zakup ne bude duži od pet godina.</p> <p>Međutim, vlasnici koji su pogođeni djelomičnim gubitkom imovine imaju pravo zahtijevati potpunu eksproprijaciju i odgovarajuću nadoknadu, u slučaju da bi djelomična eksproprijacija pogoršala ekonomski položaj vlasnika nepokretnosti ili učinila preostali dio nekretnine beskorisnim ili teškim za korištenje. Takvi vlasnici zemljišta moraju biti obaviješteni o ovom pravu od strane službenika koji vodi proces eksproprijacije (član 10).</p>
Nadoknada	<p>Zakon predviđa da se <u>aranžmani za nadoknadu moraju riješiti prije formalnog prenosa vlasništva</u> nad eksproprianom imovinom. Nadoknadu pogođenim osobama obezbjeđuje korisnik eksproprijacije. Opšte načelo Zakona je da se <u>nadoknada daje po tržišnoj vrijednosti</u>. Tržišna vrijednost se obračunava na osnovu cijene na teritoriji na kojoj će se imovina eksproprijeti, koja se može postići za određenu imovinu na tržištu, a koja zavisi od odnosa ponude i potražnje u trenutku njenog utvrđivanja. Nadoknada za zemljište se zasniva na vrsti zemljišta (poljoprivredno zemljište, šume, voćnjaci, itd.) i pripadajućim pogodnostima koje bi vlasnik dobijao da nije bilo eksproprijacije.</p> <p>Prema članu 45, vlasnici neformalno izgrađenih objekata (tj. objekata izgrađenih bez potrebnih građevinskih dozvola) nemaju pravo na nadoknadu; međutim, vlasnici neformalnih objekata mogu porušiti objekat i odnijeti materijal u roku koji odredi nadležno administrativno odjeljenje; u suprotnom, objekat se uklanja o trošku vlasnika neformalno izgrađenih objekata. Izuzetak od ovog pravila je kada je neformalno izgrađena stambena zgrada jedina stambena zgrada koju posjeduju vlasnik i njegovi najbliži članovi porodice (pravo na dom) ili njihovi zakonski nasljednici, u kom slučaju imaju pravo na nadoknadu po tržišnoj vrijednosti. Uslovi za priznavanje prava na nadoknadu vlasniku neformalno izgrađenog objekta, pored navedenih, obuhvataju:</p>

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ da nadležni organ nije donio pravosnažnu odluku o uklanjanju objekta; ▪ da je neformalno izgrađeni objekat evidentiran u službenom premjeru teritorije FBiH; ▪ da je neformalna zgrada jedini dom vlasnika neformalno izgrađenog objekta i članova njihove najuže porodice, odnosno njihovih nasljednika. <p>Prilikom određivanja visine nadoknade treba uzeti u obzir lične i porodične prilike vlasnika čija je nekretnina u postupku eksproprijacije, kao i okolnosti koje mogu imati štetne ekonomske posljedice⁷ (član 47). Ovaj član se bavi obnavljanjem sredstava za život izvan čiste nadoknade izgubljene imovine, pružajući fleksibilnost zasnovanu na procjeni ličnih okolnosti od slučaja do slučaja. Preduzeća i njihovi specifični zahtjevi za obnavljanje sredstava za život eksplicitno su obrađeni u članu 47.</p>
	<p>Zakon o imovinskim pravima⁸ uređuje opšta pitanja sticanja, korišćenja, raspolaganja, zaštite i prestanka prava svojine i drugih imovinskih prava i prava posjeda, uključujući pitanja ograničenja tih prava, prava službenosti, suvlasništva i prava zajedničke svojine, postupak sticanja prava svojine na zemljištu i/ili objektima podignutim na tuđem zemljištu. Zakon navodi da se vlasnička i druga imovinska prava mogu ograničiti ili oduzeti samo u javnom interesu i pod uslovima utvrđenim Zakonom u skladu sa principima međunarodnog prava. Zakonom, u javnom interesu, a posebno radi zaštite prirodnih dobara, okoliša, zdravlja ljudi, kulturno-istorijskog nasljeđa i sl., može se ograničiti ili posebno urediti način korišćenja i raspolaganja određenim stvarima (član 2).</p> <p>Pravo svojine stiče se na osnovu pravnog posla, zakona, odluke suda ili drugog organa vlasti i nasleđivanjem, uz ispunjenje pretpostavki propisanih zakonom (član 23).</p> <p>(Usucapio: sticanje vlasništva nad nečim posjedom). Značajna odredba Zakona je da korisnici nekretnina stiču pravo svojine nakon 10 godina savjesnog i zakonitog zauzimanja, odnosno 20 godina savjesnog zauzimanja (član 58).</p> <p>Pored toga, Zakon predviđa da savjesni graditelj objekta na zemljištu u tuđoj svojini ima pravo steći takvo zemljište, ukoliko se vlasnik zemljišta nije protivio izgradnji. Vlasnik zemljišta u ovom slučaju ima pravo da traži nadoknadu tržišne vrijednosti zemljišta (član 59).</p>
	<p>Zakon o rudarstvu FBiH⁹: Sanacija i tehnička rekultivacija zemljišta oštećenog rudarskim radovima je jedna od rudarskih aktivnosti prema ovom zakonu. Po</p>

⁷ Član 47: „Lični i drugi porodični uslovi prethodnog vlasnika eksproprijisane nepokretnosti uzimaju se u obzir kao korektiv za povećanje iznosa utvrđene naknade ako su ti uslovi od velikog značaja za izdržavanje prethodnog vlasnika, a posebno ako je njegovo izdržavanje ugroženo zbog eksproprijacije većeg dijela ili cjelokupnog zemljišta ili poslovnog prostora u kojem je prethodni vlasnik zakonito obavljao djelatnost, kao i u slučaju kada zbog eksproprijacije članovi poljoprivrednog domaćinstva moraju da se isele sa teritorije na kojoj su živjeli”.

⁸ Službene novine FBiH, br. 66/13, 100/13;

⁹ „Službene novine FBiH”, br. 26/10;

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	<p>završetku rudarskih radova koji se odnose na korišćenje zemljišta, koncesionar je dužan da izvrši završnu sanaciju zemljišta i rekultivaciju okoliša i otkloni posljedice nastale izvođenjem rudarskih radova, na osnovu <i>projekta sanacije i rekultivacije</i> (član 59).</p> <p>Odredbe o obavezi rekultivacije tla u toku i nakon eksploatacije, pored Zakona o rudarstvu, utvrđene su i drugim propisima, kao što je Zakon o zaštiti okoliša¹⁰.</p>
	<p>Zakon o poljoprivrednom zemljištu FBiH¹¹ uređuje osnovne principe i upravljanje poljoprivrednim zemljištem, zaštitu, korišćenje, uređenje, raspolaganje, evidenciju tog zemljišta i druga pitanja. Značajan je sa nekoliko aspekata:</p> <p>Strani državljani ne mogu steći vlasništvo na poljoprivrednom zemljištu pravnim poslom ili prometom, ali je to moguće nasljeđivanjem (član 99. Zakona o poljoprivrednom zemljištu).</p> <p>Zakonom je predviđeno da se na poljoprivrednom zemljištu može uspostaviti pravo prolaza, o čemu odlučuje gradsko ili opštinsko veće. Vlasnici takvog zemljišta imaju pravo na nadoknadu u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji.</p> <p>Članom 94. Zakona o poljoprivrednom zemljištu propisano je da se poljoprivredno zemljište koje se koristi za eksploataciju mineralnih i drugih materija, a koje nema trajni karakter, privodi odgovarajućoj namjeni, odnosno daje za poljoprivrednu proizvodnju prema projektu melioracije poljoprivrednog zemljišta koji su pripremile registrovane naučne i stručne institucije. Federalno ministarstvo poljoprivrede donijelo je Uputstvo o obaveznoj jedinstvenoj metodologiji za izradu projekata rekultivacije, kojim se propisuju sadržaj i faze izrade projekta.</p> <p>Poljoprivredno zemljište se ne može koristiti u nepoljoprivredne svrhe niti se može prenamijeniti osim ukoliko prostorno-planska dokumentacija Federacije i kantona nije usaglašena u skladu sa odredbama Zakona o uređenju prostora i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH, te ako nije pribavljena poljoprivredna saglasnost¹² na osnovu Zakona o poljoprivrednom zemljištu.</p>
	<p>Zakon o uređenju prostora i korištenju zemljišta na nivou FBiH¹³ uređuje planiranje zemljišta na nivou Federacije BiH, izradu i donošenje planskih dokumenata i njihovu realizaciju, vrstu i sadržaj planskih dokumenata u Federaciji BiH.</p>

¹⁰ „Službene novine FBiH”, br. 15/21;

¹¹ „Službene novine FBiH”, br. 52/09;

¹² Poljoprivredna saglasnost je upravni akt, koji se izdaje na zahtjev naručioca i izdaje u formi rješenja, nakon podnošenja dokaza o uplati naknade za promjenu namjene poljoprivrednog zemljišta najkasnije u roku od 30 dana od dana podnošenja zahtjeva. Saglasnost izdaju kantonalna ministarstva nadležna za poslove poljoprivrede.

¹³ „Službene novine FBiH”, br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10;

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	<p><u>Prema Zakonu, korištenje zemljišta mora biti u skladu sa planskim dokumentima.</u> Korištenje zemljišta podrazumijeva izgradnju objekata i izvođenje drugih zahvata u prostoru. <u>Izgradnja objekta</u>, u smislu Zakona, podrazumijeva: izgradnju novog objekta, rekonstrukciju, dogradnju, nadgradnju, popravku, sanaciju, izvođenje drugih zahvata na prostoru, uklanjanje objekta, pripremne radove, <u>promjenu namjene objekata ili zemljišta</u> i građenje privremenih objekata, osim radova na redovnom održavanju, sanacijskih operacija koje se mogu smatrati tekućim održavanjem i održavanjem zgrada.</p> <p>Zakonom se uređuju prostorni planovi Federacije BiH, kantona i opština, te drugi planski dokumenti i njihov sadržaj. Ti planovi sadrže osnovnu namjenu zemljišta, način i obim korišćenja mineralnih sirovina, mjere zaštite okoliša, mjere obnavljanja i sanacije prostora i dr. Planski dokumenti uzimaju u obzir: javni interes, opšte i posebne ciljeve prostornog razvoja, koordinaciju sektorskih politika, usklađivanje individualnih interesa sa javnim interesom, neophodne mjere zaštite stanovnika i materijalnih dobara od prirodnih katastrofa i katastrofa izazvanih čovjekovim djelovanjem.</p> <p>Kantonalni prostorni planovi posebno sadrže osnovnu namjenu zemljišta koja može biti poljoprivredno, šumsko, zemljišno, vodno i za druge površinske puteve, te način i obim eksploatacije mineralnih sirovina, mjere zaštite okoliša uz postavljanje objekata koji mogu značajno ugroziti okoliš i dr. (član 14. Zakona). Federalni i kantonalni planovi takođe utvrđuju zaštićena područja i pojedinačne zaštićene vrijednosti; infrastrukturne sisteme; eksploataciona polja i druga zemljišta i površine rezervisane za razvoj.</p> <p>Prostorni planovi opština izrađuju se na osnovu Prostornog plana Kantona i Programa mjera Kantona, uzimajući u obzir prirodne, kulturno-istorijske i krajobrazne vrijednosti područja opštine. Prostorni plan opštine može sadržavati i druge elemente od značaja za opštinu koji nisu u suprotnosti sa prostornim planom kantona (član 15. Zakona).</p> <p>Pored navedenih planova postoje i urbanistički plan, regulacioni plan, prostorni plan i urbanistički projekat. Sadržaj ovih planova detaljnije je razrađen kantonalnim zakonima o prostornom planiranju.</p>
	<p><i>Zakon o građevinskom zemljištu FBiH¹⁴</i> omogućava legalizaciju neformalno izgrađenih objekata na građevinskom zemljištu u državnoj svojini na kojem je objekat izgrađen (čl. 61). Ovaj zakon omogućava naknadno izdavanje građevinske dozvole od strane Opštinskog vijeća, u skladu sa Zakonom o uređenju prostora. Legalizacija neformalno izgrađenih objekata dalje je regulisana uredbama koje se donose na kantonalnom nivou, a provode se na nivou opština.</p>
	<p><i>Zakon o upravnom postupku FBiH¹⁵</i> primjenjuje se u postupku eksproprijacije kao prateći zakonski akt uz <i>Zakon o eksproprijaciji</i>. Njime se uređuju postupci</p>

¹⁴ Službene novine FBiH, br. 25/2003, 16/2004 - ispravka, 67/2005 i 94/2018 – Odluka Ustavnog suda;

¹⁵ Službene novine FBiH, br. 2/98, 48/99;

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	koje organi uprave primjenjuju prilikom odlučivanja o pravima i obavezama građana. Stranke imaju pravo žalbe na odluke donesene u prvom stepenu. Zakon nudi mogućnost imenovanja privremenog zastupnika ako je, na primjer, nepoznato prebivalište vlasnika imovine koja se ekspropiše. Privremenog zastupnika postavlja organ koji vodi postupak ako to zahtijeva hitnost predmeta. Ako je privremeni zastupnik određen da radi u ime lica čije je prebivalište nepoznato, organ koji vodi postupak će objaviti svoj zaključak na oglasnoj tabli ili na drugi uobičajen način (u novinama ili drugim medijima).
	<i>Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom</i> ¹⁶ uređuje socijalnu zaštitu i ima za cilj osiguranje socijalne zaštite građanima i njihovim porodicama koje su u stanju socijalne potrebe. Pojedinci i porodice u stanju potrebe imaju pravo na privremenu pomoć, jednokratnu pomoć i druge vrste novčane pomoći, kao i druge vrste pomoći. Pravo na takvu pomoć može se ostvariti pred nadležnim organom opštine u kojoj lice i porodica imaju prebivalište.
	<i>Zakon o zemljišnim knjigama FBiH</i> ¹⁷ uređuje vođenje, održavanje i uspostavljanje zemljišne knjige, kao i upis imovine i prava na imovinom u toj zemljišnoj knjizi. Pravo svojine i druga imovinska prava stiču se upisom u zemljišne knjige. U postupku eksproprijacije osnovom za upis korisnika eksproprijacije kao vlasnika smatra se konačna odluka o eksproprijaciji uz dokaz o uplati.
	<i>Zakon o vanparničnom postupku FBiH</i> ¹⁸ propisuje pravila koja sudovi primjenjuju u postupku i odlučivanju o pojedinačnim, porodičnim, imovinskim i drugim pravima ili pravnim interesima, a koja se po zakonu rješavaju u vanparničnom postupku. Sudovi utvrđuju visinu naknade za eksproprisanu imovinu u vanparničnom postupku. Stranke mogu zaključiti sporazum o obliku i obimu naknade, odnosno visini naknade, a sud donosi odluku na osnovu njihovog sporazuma, ako utvrdi da je sporazum u skladu sa propisima kojima se uređuju svojinski odnosi.
Koncesije ¹⁹	<i>Zakon o koncesijama u FBiH</i> ²⁰ : Rudnici u FBiH posluju na osnovu ugovora o koncesiji zaključenih između Koncedenta (organa vlasti) i koncesionara (privrednog društva) u skladu sa zakonima koji uređuju oblast koncesija. Koncesija podrazumijeva pravo obavljanja privredne djelatnosti korištenjem prirodnih resursa, dobara u opštoj

¹⁶ Službene novine FBiH, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16 i 40/18;

¹⁷ Službene novine FBiH, br. 19/03, 54/04;

¹⁸ Službene novine FBiH, br. 39/04, 73/05;

¹⁹ Pitanje davanja koncesija u Bosni i Hercegovini uređeno je Zakonom o koncesijama na državnom nivou BiH, entitetskim zakonima o koncesijama, a osim toga svaki kanton u Federaciji BiH ima svoj zakon koji reguliše ovu oblast.

²⁰ „Službene novine FBiH”, br. 40/02 i 61/06;

Ključni aspekti zakona	Odredbe zakona FBiH
	<p>upotrebi i obavljanja djelatnosti od opšteg interesa. Ovo pravo se ustupa na određeno vrijeme, na način propisan zakonom, uz plaćanje koncesione naknade. Ugovor o koncesiji je dugoročni odnos koji prema zakonima o koncesijama na nivou BiH i u Federaciji BiH traje do 30 godina, a izuzetno se može produžiti do najviše 50 godina.</p> <p>Izgradnja i/ili korištenje vjetroelektrana za električnu energiju (vjetroelektrane) i postrojenja za iskorišćavanje solarne energije regulisano je kantonalnim zakonima o koncesijama.</p>

2.3 Praznine i rješenja

Uopšteno gledano, gore opisano zakonodavstvo FBiH pruža adekvatan okvir za provođenje aktivnosti izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život i nadoknade u skladu sa zahtjevima Svjetske banke. Najvažnije razlike i jazovi između lokalnog zakonodavstva i zahtjeva Svjetske banke i rješenja koja se razmatraju kroz ovaj okvir RF prikazani su u Tabeli u nastavku. S obzirom na pojašnjene razlike između standarda ESS5 i lokalnog zakonodavstva, te razlike će biti moguće pomiriti u fazi pregovora (i za formalne i za neformalne vlasnike/korisnike) koje zakonski okvir podstiče kako bi se izbjegla formalna eksproprijacija.

Tabela 2: Analiza praznina i mjere za premošćivanje praznina

Pitanje	Praznina	Mjere za premošćavanje praznina
Izbjegavanje nedobrovoljnog preseljenja	<p>Zakonodavstvo o eksproprijaciji ne spominje izričito izbjegavanje nedobrovoljnog preseljenja i stoga ne podstiče javne organe da aktivno rade na takvom izbjegavanju. Međutim, institucije vlasti kao korisnici eksproprijacije imaju zakonsku obavezu da traže postizanje sporazumnih nagodbi prema zakonima o eksproprijaciji FBiH.</p> <p>Nadalje, u procesima osmišljavanja projekata u prošlosti dosljedno se nastojalo izbjeći ili na minimum svesti preseljenje i eksproprijaciju u praksi u okviru napora da se smanje troškovi.</p>	<p>Uložiće se maksimalni naponi da se potpišu sporazumne nagodbe sa licima pogođenim projektom kako bi se izbjegla eksproprijacija, a takvi naponi će biti dokumentovani, kako je definisano u poglavlju „Ključni principi i obaveze” ovog okvira RF.</p>
Planiranje i implementacija preseljenja	<p>Zakoni o eksproprijaciji ne sadrže eksplicitne zahtjeve u vezi sa socio-ekonomskim istraživanjima ili razvojem planova preseljenja. Međutim, u cilju olakšavanja eksproprijacije u ranoj fazi, zakoni zahtijevaju izradu studije eksproprijacije koja uključuje geodetski/katastarski plan područja utvrđenog za eksproprijaciju, spisak pogođenih vlasnika i imovine, procjenu vrijednosti imovine i druge povezane informacije. Opseg studije eksproprijacije nije identičan osnovnoj polaznoj procjeni kako to zahtijeva standard ESS5.</p>	<p>Kao što je definisano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog okvira LULRF, planovi LULRP će biti pripremljeni za sve potprojekte koji podrazumijevaju izmjene korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život.</p> <p>Izrada planova LULRP će također uključivati socio-ekonomsko istraživanje i popisne ankete kojima će se identifikovati i formalni i neformalni korisnici zemljišta/imovine, kao i ugrožena lica/domaćinstva.</p>

Pitanje	Praznina	Mjere za premošćavanje praznina
Datum presjeka	<p>Ne postoje razlike u pogledu određivanja datuma presjeka (datum na koji ili nakon kojeg lica koja borave u projektnom području nemaju pravo na nadoknadu i/pomoć) između standarda ESS5 i nacionalnog zakonodavstva.</p> <p>Međutim, nacionalno zakonodavstvo ne zahtijeva da se datum presjeka objavi u cijelom projektnom području.</p>	<p>Kao što je definisano u poglavlju “Ključni principi i obaveze” ovog okvira RF, datum presjeka će biti saopšten (i) u lokalnim medijima, (ii) na konsultativnim sastancima.</p>
Nadoknada za raseljena lica	<p>Ne postoje razlike između standarda ESS5 i Zakona o eksproprijaciji u pogledu principa određivanja vrste nadoknade, s obzirom da zakoni daju prednost dodjeli zamjenske imovine jednake vrijednosti, a ukoliko korisnik eksproprijacije nema odgovarajuću imovinu, ponudiće se novčana nadoknada po tržišnoj vrijednosti imovine.</p> <p>Međutim, postoje dvije velike razlike između standarda ESS5 i zakona o eksproprijaciji.</p> <p><u>Prva</u> razlika je vezana za kategoriju lica koja imaju pravo na nadoknadu. Zakoni o eksproprijaciji odnose se uglavnom na formalne vlasnike imovine sa određenim izuzecima za neformalno izgrađene stambene objekte.</p> <p><u>Druga</u> razlika leži u činjenici da standard ESS5 zahtijeva naknadu po zamjenskoj cijeni, dok tri zakona o eksproprijaciji zahtijevaju nadoknadu po tržišnoj vrijednosti imovine, a zakoni ne pominju eksplicitno nadoknadu za bilo kakve troškove registracije itd.</p>	<p>Nadoknada će biti obezbijedena u skladu sa zahtjevima standarda ESS5, kako je definisano u poglavlju „Ključni principi i obaveze”. Posebna prava su navedena u matrici prava.</p>
Ekonomsko raseljavanje	<p>Nacionalni zakoni priznaju pravo (formalnih) vlasnika na <i>nadoknadu izgubljene dobiti</i> koju bi ostvarili prethodnim korištenjem imovine u periodu od njihovog prenosa do trenutka kada su dobili pristup zamjenskoj imovini. Tako, na primjer, formalni vlasnik poslovnog objekta ima pravo na naknadu za svaki gubitak prihoda sve dok ne bude u mogućnosti da u potpunosti obnovi poslovne aktivnosti.</p> <p>Međutim, nacionalno zakonodavstvo ne predviđa naknadu za ekonomsko raseljavanje u istoj mjeri kao standard ESS5 (npr. naknada za neformalne</p>	<p>Jednako kao iznad</p>

Pitanje	Praznina	Mjere za premošćavanje praznina
	vlasnike/korisnike koji će biti ekonomski raseljeni, osiguranje sistema pomoći, itd.).	
Ranjive skupine	<p>U tri zakona o eksproprijaciji ne postoje posebne odredbe koje bi zahtijevale konsultacije i pružanje pomoći ranjivim grupama u procesu eksproprijacije.</p> <p>U praksi se uticaji na socijalno ugrožena lica u određenoj mjeri ublažavaju kroz mjere socijalne zaštite koje se sprovode na nivou lokalne samouprave i centara za socijalni rad, kao i primjenom specifičnih pravnih lijekova regulisanih <i>Zakonom o eksproprijaciji</i> u vidu povećane nadoknade za eksproprijaciju imovine formalnim vlasnicima, a u svakom konkretnom slučaju uzimajući u obzir društveni status, materijalnu situaciju, nezaposlenost, nivo prihoda itd.</p>	Biće primijenjene prikladne mjere u skladu sa ovim okvirom RF.
Mehanizam pritužbi	Iako zakoni o eksproprijaciji <u>predviđaju</u> pravo pogođenog stanovništva da podnese pritužbe u različitim fazama postupka eksproprijacije, ne postoji zahtjev za uspostavljanjem nezavisnog mehanizma za pritužbe za obradu pritužbi u vezi sa konkretnim projektima.	Mehanizam za podnošenje pritužbi u skladu sa standardom ESS5 će biti uspostavljen kao što je opisano u poglavlju “Mehanizam pritužbi” ovog okvira RF.
Učešće/konsultacije	Nekoliko članova zakona o eksproprijaciji predviđa obavještanje/konsultacije sa vlasnicima imovine i zainteresovanim stranama. Međutim, ne postoji zahtjev da se osigura uključivanje svih pogođenih populacija od najranije faze.	Objelodanjivanje informacija i konsultacije će se vršiti u skladu sa zahtjevima ovog okvira RF.

3. KLJUČNI PRINCIPI I OBAVEZE ZA IZMJENE KORIŠTENJA ZEMLJIŠTA I OBNOVU SREDSTAVA ZA ŽIVOT

Sljedeći principi izmjene korištenja zemljišta će se poštovati u vezi sa implementacijom Projekta:

1. Usklađenost sa lokalnim zakonodavstvom i zahtjevima Svjetske banke

Svaka nedobrovoljna izmjena korištenja imovine, ograničenje pristupa imovini ili preseljenje koje može nastati u vezi sa realizacijom potprojekata će se provoditi u skladu sa važećim zakonodavstvom u BiH, zahtjevima standarda ESS5, ovog okvira LULRF i dobrom međunarodno priznatom praksom.

2. Izbjegavanje izmjene korištenja zemljišta i uticaja na sredstava za život ili njihovo svođenje na minimum

Nedobrovoljno preseljenje će se izbjeći tamo gdje je to izvodljivo, ili će biti svedeno na minimum, istraživanjem svih održivih alternativnih projekata.

U mjeri u kojoj je to moguće, nastojće se postići prijateljski pregovori i dogovori sa osobama pogođenim projektom kako bi se nedobrovoljno preseljenje izbjeglo ili kako bi se njegov opseg sveo na najmanju moguću mjeru.

3. Planovi korištenja zemljišta i obnove sredstava za život (LULRP)

Tamo gdje nije izvodljivo izbjeći izmjenu korištenja zemljišta i uticaje na sredstava za život, procedure i zahtjevi navedeni u ovom okviru LULRF će se poštovati u pripremi i implementaciji planova LULRP specifičnih za lokaciju za svaku od lokacija/mjesta gdje se očekuje otkup zemljišta i uticaje na sredstava za život.

Tokom pripreme planova LULRP izvršiće se popisna anketa i osnovno polazno istraživanje kako bi se utvrdio broj pogođenih ljudi, njihov prosječni prihod i životni standard, stopa zaposlenosti i opšte zdravstveno stanje itd., te da bi se utvrdilo ko će imati pravo na nadoknadu i pomoć.

4. Datum presjeka

Datum presjeka za utvrđivanje podobnosti za formalne vlasnike zemljišta biće datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju od strane korisnika eksproprijacije nadležnim tijelima (kako je propisano domaćim zakonodavstvom o eksproprijaciji), a datum presjeka za neformalne vlasnike koji nisu priznati po lokalnom zakonodavstvu biće datum osnovnog polaznog istraživanja.

Datum presjeka će biti javno objavljen u lokalnim medijima i na konsultativnim sastancima, uz popratno objašnjenje.

Osobe koje se budu naselile na području Projekta nakon datuma presjeka neće imati pravo na bilo kakvu nadoknadu, ali će biti obaviještene dovoljno unaprijed, te će se od njih tražiti da napuste prostorije i demontiraju pogođene strukture prije implementacije projekta. Materijali njihovih demontiranih objekata neće biti zaplijenjeni i oni neće platiti nikakvu kaznu niti će biti kažnjeni.

5. Poboljšanje sredstava za život i životnog standarda

Sredstva za život i životni standard pogođenih osoba će se poboljšati ili barem vratiti na nivoe prije raseljavanja ili na nivoe prije početka implementacije Projekta, što god bude veće, u najkraćem mogućem periodu.

6. Nadoknada

Svi vlasnici, stanari i korisnici pogođene imovine u vrijeme datuma presjeka, bilo sa ili bez potpuno priznatih vlasničkih prava, imaće pravo na određenu vrstu nadoknade ili pomoći kako je navedeno u

Matrici prava (tabela 3 ovog dokumenta). I gubitak skloništa (fizičko raseljavanje) i gubitak sredstava za život (tj. „ekonomsko raseljavanje“) će se uzeti u obzir i ublažiti.

Podobnost za nadoknade biće ograničena datumom presjeka koji će biti određen za svaki potprojekat na datum podnošenja prijedloga za eksproprijaciju za formalne vlasnike i na dan početka osnovnog polazog istraživanja (popisa osoba pogođenih projektom (PAP)) za sve neformalne korisnike.

Nadoknada će se uvijek obezbijediti prije ulaska u zemljište ili preuzimanja posjeda nad imovinom od strane korisnika eksproprijacije. Zemljište se ne može fizički zauzeti (tj. nikakvi građevinski radovi ili izgradnja ne mogu započeti) prije nego što se pogođenim osobama isplati naknada. U slučaju odsutnih vlasnika (npr. ljudi sa zakonskim pravima na zemljište, ali koji žive negdje drugdje), oni će i dalje imati pravo na nadoknadu, a agencija za implementaciju treba da uloži i dokumentuje napore koji su u dobroj namjeri uloženi da ih se pronađe i informiše o procesu. Ti naponi mogu uključivati napore da se do njih dođe preko njihovih susjeda, objavljivanje oglasa u novinama koji obavještavaju o procesu, itd. Ako se ne mogu pronaći, a u skladu sa lokalnim zahtjevima, iznos nadoknade mora biti uplaćen na escrow račun i biti lako dostupan ako se vlasnik koji je odsutan ponovo pojavi. U slučaju da postoje bilo kakva pravna pitanja u vezi s vlasništvom nad imovinom, iznos nadoknade mora biti uplaćen na escrow račun i biti lako dostupan nakon što se pravna pitanja vezana za vlasništvo riješe.

U skladu sa zahtjevima Svjetske banke i principima zakona FBiH i RS o eksproprijaciji, za sve pogodjene osobe čiji život se zasniva na zemljištu, prednost će se dati strategijama preseljenja na zemljištu, u mjeri u kojoj je to moguće. Kad god se ponudi zamjensko zemljište, pogođenim osobama treba obezbijediti zemljište za koje je kombinacija proizvodnog potencijala, prednosti specifičnih za lokaciju i drugih karakteristika barem ekvivalentna zemljištu koje će se uzeti za potrebe Projekta. Međutim, plaćanje novčane nadoknade za izgubljenu imovinu može biti prikladno kada se sredstva za život zasnivaju na zemljištu, ali zemljište koje se stiče za Projekat predstavlja mali dio pogođene parcele, a preostali dio je još uvijek ekonomski održiv; gdje postoje aktivna tržišta za zemljište ili stambene prostore i postoji dovoljna ponuda zemljišta i stanova; ili u slučaju sredstava za život koja nisu zasnovana na zemlji. Novčana nadoknada će biti obezbijedena po zamjenskoj cijeni. Zamjenska cijena uključuje iznos dovoljan da zamijeni izgubljenu imovinu i pokrije troškove transakcije (npr. administrativne, registracijske, transakcione naknade, poreze na prenos, naknade za legalizaciju, itd.). Prilikom utvrđivanja zamjenske cijene, amortizacija sredstva se neće uzeti u obzir.

U slučaju da je pogođeno poslovanje, pomoć za obnavljanje sredstava za život će se zasnivati na prihodu izgubljenom tokom perioda potrebnog za ponovno uspostavljanje poslovanja na drugom mjestu, a procijenice se od slučaja do slučaja.

7. Objelodanjivanje informacija i konsultacije

Sve pogođene osobe i sve nove zajednice domaćini će biti obaviještene, smisleno konsultirane i podstaknute da učestvuju u planiranju, razvoju planova LULRP, implementaciji izmjena korištenja zemljišta i evaluaciji. Pogođene osobe će biti obaviještene o svojim opcijama i pravima u vezi sa izmjenom korištenja zemljišta i obnovom sredstava za život, te će biti konsultirane o ponuđenim opcijama za izbor, te će im biti pružene tehnički i ekonomski izvodljive alternative.

Sve direktno pogođene osobe (vlasnici, stanari i korisnici) će biti posjećene i biće im pojašnjeni proces izmjene korištenja zemljišta i specifični uticaji na njihovo zemljište.

Pristup informacijama i pomoći ugroženim osobama/domaćinstvima će omogućavati jedinica PIU u skladu sa specifičnim potrebama takvih osoba, na osnovu pregleda od slučaja do slučaja koji će biti sproveden uz podršku relevantnih opštinskih socijalnih službi.

Pored toga, jedinica PIU će objelodaniti ovaj okvir RF i sve buduće planove LULRP kantonima i opštinama na čijoj teritoriji se može izvršiti izmjena korištenja zemljišta i pomoći im u razumijevanju zahtjeva navedenih u ovim dokumentima. Jedinica PIU će, u saradnji sa lokalnim vlastima, osigurati da procedure za podnošenje pritužbi budu saopštene i dostupne svim ljudima pogođenim projektom na kantonalnom i opštinskom nivou.

8. Privremeno zauzimanje zemljišta

Kratkoročni uticaji koji se odnose na privremeno zauzimanje zemljišta u građevinske svrhe biće nadoknađeni u skladu sa lokalnim zakonodavstvom o eksproprijaciji, kao i u skladu sa zahtjevima standarda ESS5 za sve neformalne vlasnike/korisnike pogođene takvim privremenim zauzimanjem zemljišta, kako je propisano u matrici prava (tabela 3 u ovom dokumentu).

9. Pomoć ranjivim licima

Posebna pažnja i razmatranje se moraju posvetiti potrebama ranjivih grupa. Ranjive osobe će biti identifikovane i odgovarajuće mjere za pružanje podrške takvim osobama će biti ugrađene u planove LULRP, na osnovu lične situacije takvih ranjivih osoba. Indikativna lista takvih mjera uključuje, ali nije ograničena na: pojedinačne sastanke radi pojašnjenja kriterijuma i prava, pomoć tokom procesa isplate (osiguranje da su se dokumenti o nadoknadi i proces plaćanja dobro razumjeli), dodatnu socijalnu pomoć, podršku za uklanjanje i transport materijala, itd. Kako bi se osiguralo da oni ne budu prepušteni sebi i da se saslušaju njihova izražavanja zabrinutosti, lokalne nevladine organizacije i CSO mogu pomoći u dopiranju do tih ranjivih grupa i pokušajima da ih se uključi u konsultacije.

Posebno zabrinjava uticaj tranzicije na ionako siromašne i ranjive grupe: na nivou zemlje, neformalna zaposlenost iznosi 30% ukupne zaposlenosti, a preko 16% svih radnika je zaposleno sa ugovorima na određeno vrijeme, dok 24,5% radnika radi, ali je ipak siromašno. Veća incidenca siromaštva zaposlenih bilježi se kod samozaposlenih (36%) i radnika na određeno vrijeme (27,8%), radnika sa nepunim radnim vremenom (39,9%) i mladih radnika (31,4%) u dobi od 18-24 godine²¹. Žene takođe pokazuju nižu stopu zaposlenosti, veću nezaposlenost i viši nivo neformalne zaposlenosti od muškaraca.

Razvoj ljudskih potencijala i trendovi ekonomskog razvoja pokazuju ranjivost. Indeks razvoja ljudskih potencijala za 2018. iznosio je 0,769, što je zemlju svrstalo u kategoriju visokog razvoja ljudskih potencijala. Od kritične važnosti je to da se broj stanovnika smanjuje i da stanovništvo stari. Iseljavanje je hitan izazov, jer to predstavlja gubitak mladih ljudi i kvalifikovanih radnika od kojih će zavisiti budući održivi razvoj. Nezaposlenost je i dalje na visokom nivou od 15,7%²², posebno među mladima (47,3%), ženama, osobama sa invaliditetom i Romima.²³

Pored toga, ukupno 2.193 osobe, odnosno 21,61% od ukupnog broja radnika u svim rudnicima uglja su invalidi, od čega 2.049 radnika sa invaliditetom i 144 ratnih invalida. Najveći broj invalida je u rudniku Kreka, ukupno 544 osobe, što čini 24,79% zaposlenih. Zaposleni sa invaliditetom će biti posebno ranjivi u procesu tranzicije i biće neophodni ciljani napori u socijalnoj zaštiti.

Posebno marginalizovana grupa su Romi, koji su najveća etnička manjinska grupa, koju čini 25.000-50.000 osoba koje žive u onome što UNICEF opisuje kao multidimenzionalno, hronično siromaštvo. Najveći broj živi u Tuzlanskom kantonu (15-17 000), a slijede Kanton Sarajevo i Zeničko-dobojski

²¹www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_774439.pdf

²² Anketa o radnoj snazi, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2019. godine.

²³ USDSEK Decarbonisation of Residential Sector in Bosnia and Herzegovina (USDSEK Dekarbonizacija stambenog sektora u Bosni i Hercegovini), SIDA, april/travanj 2020. godine.

kanton.²⁴ Stopa zaposlenosti Roma je manja od stope zaposlenosti ostalih, a značajno niža za Romkinje (30% manje za žene naspram 16% manje za muškarce). Stopa Roma bez radnog iskustva je također značajno viša nego kod ostalih. Romi žive u teškom siromaštvu, sa prihodom na nivou polovine prihoda stanovništva u zemlji ukupno.²⁵

10. Pomoć pri selidbi

Pomoć pri selidbi treba da pokrije troškove premještanja namještaja i drugih ličnih stvari u slučaju fizičkog preseljenja domaćinstava, kao i troškove transfera i ponovnog instaliranja opreme, mašina ili druge imovine za pogođena preduzeća. Gdje je primjenjivo, pomoć pri selidbi također treba uključivati podršku za pokrivanje troškova identifikacije i osiguranja novog stana, kao i drugih troškova preseljenja kao što su troškovi prenosa komunalnih usluga na novu adresu.

11. Mehanizam pritužbi

Uspostaviće se djelotvoran mehanizam za podnošenje pritužbi za primanje pritužbi i blagovremeno rješavanje specifičnih problema vezanih za nadoknadu i premještanje raseljenih lica, na način koji je detaljnije opisan u Poglavlju 8 ovog okvira RF.

12. Monitoring i evaluacija

Jedinica PIU će srovoditi monitoring i evaluaciju implementacije planova LULRP, kako putem internih, zvaničnih institucionalnih aranžmana, tako i putem nezavisnog, vanjskog monitora. Po završetku implementacije planova LULRP, pripremiće se revizija završetka planova LULRP.

4. NADOKNADA I PRAVA

U slučajevima kada se izmjena korištenja zemljišta ne može izbjeći, svi ljudi pogođeni projektom (PAP) će imati pravo na nadoknadu, u skladu sa principima nadoknade lokalnih zakona o eksproprijaciji i zahtjevima standarda ESS5. Cijeli proces mora biti transparentan, javno objavljen i detaljno definisan unutar planova LULRP. Primarni kriterijum za podobnost PAP je da se osoba ili imovina moraju nalaziti unutar projektnog područja prije datuma presjeka.

Prema standardu ESS5, postoje 3 kategorije lica u smislu podobnosti za nadoknadu:

- Oni koji imaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu;
- Oni koji nemaju formalna zakonska prava na zemljište ili imovinu, ali imaju prava na zemljište ili imovinu koja su priznata ili prepoznatljiva prema nacionalnim zakonima; i
- Oni koji nemaju prepoznatljivo zakonsko pravo ili pravo na zemljište ili imovinu koju zauzimaju ili koriste.

Ovo ukazuje na to da se lica koja imaju ili polažu formalna prava na zemljište ili imovinu smatraju podobnima za nadoknadu za zemljište ili imovinu koju izgube, kao i drugu pomoć, kao što je naknada za selidbu i izdržavanje nakon preseljenja, dok osobe koje nemaju nikakva prepoznatljiva zakonska prava ili potraživanja na zemljištu koje su koristili prije postupka izmjene korištenja imaju pravo na preseljenje i pomoć za život.

U slučaju da se postigne sporazumni kupoprodajni sporazum između korisnika eksproprijacije i pogođenog vlasnika, jedinica PIU mora osigurati da je sporazum u skladu sa zahtjevima standarda

²⁴ <https://www.osce.org/files/f/documents/2/a/110495.pdf>

²⁵ www.rcc.int/romaintegration2020/files/user/docs/Roma%20Inclusion%20Index%202015.pdf

ESS5. Nikakav proces izmjene korištenja zemljišta (tj. početak izgradnje) se neće dogoditi prije obezbjeđivanja svih vrsta potrebnih nadoknada pogođenim vlasnicima.

Prava na nadoknadu za različite kategorije kvalifikovanih osoba i imovine obuhvaćena ili važećim zakonodavstvom FBiH, ili ovim okvirom RF, kako bi se premostile praznine i ispunili specifični zahtjevi Svjetske banke, opisana su u nastavku u tabeli 3.

Tabela 3: Matrica prava

TIP PRAVA ILI IMOVINE POGOĐENE PROJEKTOM	PRAVO
DOMAĆINSTVA	
Gubitak bilo koje vrste zemljišta (vlasnik)	Zamjenska imovina sa sličnim ili identičnim karakteristikama ili Novčana nadoknada za zemljište po zamjenskoj cijeni za zemljišnu parcelu
Gubitak stambenog objekta podignutog uz građevinsku dozvolu na vlastitom zemljištu	Zamjenska imovina sa sličnim ili identičnim karakteristikama ili Novčana nadoknada po zamjenskoj cijeni + Novčana nadoknada u visini građevinske vrijednosti za neformalno izgrađene pomoćne objekte (šupe, garaže, sušare, ljetne kuhinje i dr.) + Dodatak za selidbu
Gubitak stambenog objekta podignutog uz građevinsku dozvolu na vlastitom zemljištu (i neformalnih aneksa i nadogradnje)	Zamjenska imovina sa sličnim ili identičnim karakteristikama ili Novčana nadoknada po zamjenskoj cijeni za formalni dio objekta i zemljišne parcele + Novčana nadoknada po građevinskoj vrijednosti za neformalni dio objekta i neformalno izgrađene pomoćne objekte + Dodatak za selidbu
Gubitak stambenog objekta podignutog bez građevinske dozvole na svom ili tuđem zemljištu	Nadoknada za zemljište vlasniku u + Novčana nadoknada po građevinskoj vrijednosti za neformalno izgrađene objekte i pomoćne objekte (šupe, garaže, sušare, ljetne kuhinje i dr.) + Ako je ukupna isplaćena naknada vlasniku objekta nedovoljna za izgradnju/kupovinu novog smještaja, vlasnik neformalno izgrađenog objekta ima pravo da dobije adekvatan smještaj uz sigurnost posjeda, ako on/ona i članovi njegove porodice ne posjeduju drugi stambeni objekt ili stan, uz dodatnu pomoć po potrebi, koja se procjenjuje od slučaja do slučaja + Dodatak za selidbu
Gubitak stana kao posebnog dijela zgrade (vlasnik)	Zamjenska imovina sa sličnim ili identičnim karakteristikama ili Novčana nadoknada po zamjenskoj cijeni + Dodatak za selidbu
Gubitak stambenog objekta/stana	Pružanje korištenja alternativnog smještaja, uz sigurnost posjeda, ako korisnik nema uopšte ili nema stabilne izvore prihoda i njegova/njena

TIP PRAVA ILI IMOVINE POGOĐENE PROJEKTOM	PRAVO
(neformalni korisnik)	<p>porodica nema drugu imovinu, uz dodatnu pomoć po potrebi, koja se procjenjuje od slučaja do slučaja osnovu</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p style="text-align: center;">Dodatak za selidbu</p>
Privremeno zauzimanje zemljišta i gubici (vlasnik ili zakupac)	<p>Nadoknada u visini zakupnine koja se može dobiti na tržištu</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Novčana nadoknada za gubitak imovine (kao što su građevine, usjevi, plantaže)</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Obaveza vraćanja zemljišta u stanje prije projekta</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Nadoknada po tržišnoj vrijednosti za gubitak neto prihoda od naknadnih usjeva koji se ne mogu posaditi za vrijeme trajanja privremenog posjeda (npr. naknada za izgubljenu žetvu pri prosječnom prinosu/hektaru)</p>
Gubitak prava puta (vlasnik ili zakupac)	<p>Nadoknada za umanjenu tržišnu vrijednost nekretnine²⁶</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Nadoknada za bilo kakvu štetu na imovini</p>
Gubitak stambenog objekta/stana (zakupac)	<p>Blagovremeno obavještanje zakupca radi poštovanja otkaznog roka (kako je propisano ugovorom o zakupu)</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Plaćanje troškova preseljenja i naknada za ostale troškove uzrokovane preseljenjem i novčana naknada jednokratno (prelazni dodatak)</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Pružanje zamjenskog objekta/stana za zakup ili pomoć u identifikaciji alternativne lokacije</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Tranziciona pomoć prilagođena potrebama svake grupe raseljenih lica</p>
Gubitak zemljišta (nezvanični vlasnici zemljišta)	<p>Novčana naknada za gubitak imovine (usjevi, infrastruktura za navodnjavanje i druge nadogradnje na zemljištu) po zamjenskoj cijeni</p>
Gubitak jednogodišnjih usjeva (formalni ili neformalni vlasnik zemljišta)	<p>Pravo na berbu usjeva ili (ako berba nije moguća) novčana naknada za usjeve po zamjenskoj cijeni</p>
Gubitak višegodišnjih nasada / voćnjaka (formalni ili neformalni vlasnik zemljišta)	<p>Pravo na branje voća, povrća itd.</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Novčana naknada za višegodišnje biljke i drveće po zamjenskoj cijeni</p>

²⁶ Smanjena tržišna vrijednost predstavlja smanjenje vrijednosti imovine zbog uspostavljanja prava prolaza od strane korisnika eksproprijacije, a utvrđuje se od slučaja do slučaja. Isplaćuje se u obliku novčane naknade koju definiše službeni sudski vještak.

TIP PRAVA ILI IMOVINE POGOĐENE PROJEKTOM	PRAVO
PREDUZEĆA	
<p>Gubitak mjesta poslovanja i gubitak poslovanja (vlasnik legalnog poslovnog objekta)</p>	<p>Zamjenska imovina sa sličnim ili identičnim karakteristikama ili Novčana nadoknada po zamjenskoj cijeni + Novčana nadoknada u vrijednosti izgradnje za sve neformalno podignute komercijalne objekte (ako postoje na poslovnoj lokaciji) + Novčana nadoknada za troškove prenosa i ponovne instalacije postrojenja, mašina ili druge opreme + Novčana nadoknada za izgublenu dobit kao rezultat projekta (do obnavljanja poslovanja na drugom mjestu), obračunata na osnovu prosječnih vrijednosti poslovnih transakcija u posljednje tri godine evidentiranih kod nadležnog poreskog organa</p>
<p>Gubitak mjesta poslovanja i gubitak poslovanja (vlasnik neformalnog poslovnog objekta ili poslovnog objekta privremenog karaktera)</p>	<p>Novčana nadoknada u vrijednosti izgradnje komercijalnog objekta (kako postoji na dan presjeka) + Osiguravanje adekvatne zamjenske lokacije za zakup kako bi se omogućio nastavak poslovnih transakcija, osim ako vlasnik ima istu ili sličnu poslovnu aktivnost negdje drugdje + Novčana nadoknada za troškove prenosa i ponovne instalacije postrojenja, mašina ili druge opreme + Novčana nadoknada za izgublenu dobit kao rezultat projekta (do obnavljanja poslovanja na drugom mjestu (do 6 mjeseci)), obračunata na osnovu prosječnih vrijednosti poslovnih transakcija u posljednje tri godine evidentiranih kod nadležnog poreskog organa</p>
<p>Gubitak poslovanja u iznajmljenoj strukturi (zakupac)</p>	<p>Blagovremeno obavještanje zakupca radi poštovanja otkaznog roka + Nadoknada za sva poboljšanja u prostorijama (kao što su rekonstrukcija, renoviranje itd.) po zamjenskoj cijeni + Nadoknada za troškove opreme i izmeštanja i ponovne instalacije inventara + Novčana nadoknada na jednokratnoj osnovi (prelazni dodatak) koja se utvrđuje od slučaja do slučaja tokom socijalne ankete pribavljanjem relevantnih podataka o prihodima i sredstvima za život. Prelazni iznos će se tada odrediti srazmjerno gubitku + Obezbjedivanje zamjenskih prostorija za zakup ili pomoć u identifikaciji alternativne lokacije</p>

TIP PRAVA ILI IMOVINE POGOĐENE PROJEKTOM	PRAVO
Privremeno zauzimanje zemljišta tokom građevinskih radova (formalni ili neformalni poslovni objekti)	<p>Pogođeno zemljište i infrastruktura će se vratiti u stanje prije projekta</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Novčana nadoknada za privremeno zauzimanje zemljišta u iznosu zakupa po tržišnoj vrijednosti</p> <p style="text-align: center;">+</p> <p>Nadoknada za bilo koju izgubljenu imovinu (kao što su objekti, drveće, itd.)</p>
Gubitak plata (zaposleni u formalnim ili neformalnim poslovnim objektima)	<p>U slučaju privremenog prekida poslovanja i posljedično privremenog prekida rada zaposlenih:</p> <p>nadoknada za gubitak zarade zaposlenima, u visini prosječne plate za posljednjih šest mjeseci (isplaćuje se direktno poslodavcu koji će dostaviti dokaz o isplaćenim zaradama u prelaznom periodu)</p> <p>U slučaju prestanka poslovnih aktivnosti kao rezultat projekta: naknada za otpremnine zaposlenima u visini zarada isplaćenih u posljednjih šest mjeseci (isplaćuje se direktno zaposlenima)</p>
Privremeni gubici poslovnog prihoda/najamnine tokom građevinskih radova (preduzeća koja se ne sele)	Novčana nadoknada za gubitak prihoda do završetka građevinskih radova koji direktno utiču na poslovanje privrednog subjekta, prema ocjeni sudskih vještaka
Smanjena vrijednost poslovne imovine zbog otkupa dijela zemljišta na kojem se nalazi poslovna imovina (npr. parking preduzeća)	Novčana naknada za umanjenu vrijednost poslovne imovine, po procjeni sudskih vještaka
OSTALO	
Utjecaji na ranjive grupe	<p>Povrh svih prava definisanih u ovoj matrici, ranjivim ljudima pogođenim projektom će biti pružena dodatna pomoć uključujući: pravnu pomoć, mogućnosti zapošljavanja, unapređenje vještina, poboljšanje pristupa uslugama, individualne sastanke radi pojašnjenja kriterijuma podobnosti i prava, pomoć tokom procesa plaćanja (osiguranje da su dokumenti o nadoknadi i proces isplate dobro shvaćeni), dopunska socijalna pomoć, podrška pri odvozu i transportu materijala itd. Dodatna pomoć se može ponuditi i kao isplata u gotovini u visini 3-mjesečne minimalne plate, u mjesecu koji prethodi isplati na nivou FBiH, ako je potrebno.</p> <p style="text-align: center;">Svaka dodatna podrška koja je potrebna</p>

TIP PRAVA ILI IMOVINE POGOĐENE PROJEKTOM	PRAVO
	<p>za sva ranjiva domaćinstva će se odrediti od slučaja do slučaja. U planovima LALRP će se razviti detaljna metodologija zasnovana na socio-ekonomskim istraživanjima.</p> <p>Ovim ljudima pogođenim projektom treba dati prioritet pri zapošljavanju na projektu ako je moguće.</p>
Gubitak javne infrastrukture	Javna infrastruktura će se prije uništenja zamijeniti infrastrukturom sa identičnim ili boljim specifikacijama.
Gubitak pristupa zemljištu koje se koristi za ispašu životinja ili proizvodnju sijena (vlasnici zemljišta koji koriste zemljište)	<p>Zamjenska imovina sa sličnim ili identičnim karakteristikama</p> <p>ili</p> <p>Novčana nadoknada po zamjenskoj cijeni</p>
Gubitak pristupa zemljištu koje se koristi za ispašu životinja ili proizvodnju sijena (neformalna upotreba zemljišta)	Legalizovano korištenje zamjenskog zemljišta u blizini.
Nedefinirani uticaj (trajni ili privremeni gubitak)	Svaki nedefinirani uticaj će se ublažiti u skladu sa principima i ciljevima ovog okvira RF. U slučaju neslaganja između nacionalnog zakonodavstva i politike Svjetske banke u određenom slučaju, prevladavaće odredba koja je povoljnija za pogođenog vlasnika/korisnika.

5. NADOKNADA ZA RAZLIČITE KATEGORIJE IMOVINE

Nadoknada za objekte i naknade za građevinsko zemljište

Opcija kojoj se daje prednost za objekte i građevinsko zemljište koji su identifikovani za eksproprijaciju treba da bude zamjenski objekt/zemljište u skladu sa zakonima FBiH i RS o eksproprijaciji. U slučaju zamjenske imovine, u najvećoj mogućoj mjeri treba primijeniti sljedeće kriterijume:

- Parcele sa objektima treba da budu približno iste veličine i da imaju iste mogućnosti korištenja,
- Objekti treba da budu slične veličine i standarda, uključujući pristup komunalnim uslugama, i
- Objekti treba da budu na razumnoj udaljenosti i da imaju sličan potencijal sa aspekta sredstava za život (npr. pristup zapošljavanju i poljoprivredi).

Ukoliko se ljudima pogođenim projektom ponudi zamjenski objekt manjih dimenzija ili nepovoljnijih karakteristika, vlasnicima se mora isplatiti razlika u vrijednosti.

Ako pogođeni vlasnik odluči da uzme novčanu nadoknadu umjesto zamjenske imovine ili ako nije moguće pronaći odgovarajuću zamjensku imovinu na datom području, objekti će se nadoknaditi u novcu po punoj zamjenskoj cijeni. To će biti tržišna vrijednost materijala potrebnih za izgradnju zamjenskog objekta s površinom i kvalitetom sličnim ili boljim od površine i kvaliteta pogođenog objekta, ili za popravak djelomično pogođenog objekta, uz trošak transporta građevinskog materijala do gradilišta, uz trošak bilo koje naknade za rad i izvođače, uz trošak svih poreza na registraciju i prenos. Prilikom utvrđivanja zamjenske cijene, amortizacija sredstva i vrijednost materijala koji se mogu ponovo iskoristiti se ne uzimaju u obzir, niti se vrijednost koristi koja će se izvući iz projekta odbija od procjene imovine na koju se odnosi. To uključuje i troškove nivelacije ili druge pripreme za novu izgradnju ili upotrebu. Troškovi se obračunavaju u trenutku zamjene imovine, a ako to nije slučaj, u obračunu se uzima u obzir inflacija.

Nadoknada će takođe biti obezbijedena za svaku štetu uzrokovanu građevinskim aktivnostima.

Nadoknada za gubitak sredstava za život

Nadoknada će biti obezbijedena po potrebi svim ekonomski preseljenim licima, na osnovu razumne procjene vremena potrebnog za obnavljanje njihove sposobnosti zarađivanja, nivoa proizvodnje i životnog standarda.

Pogođena pravna lica će dobiti nadoknadu za troškove određivanja održive alternativne lokacije; za izgubljenu neto dobit tokom prelaznog perioda; za troškove prenosa i ponovne instalacije postrojenja, mašina ili druge opreme; i za ponovno uspostavljanje komercijalnih aktivnosti.

Pogođeni zaposleni će dobiti privremenu pomoć za gubitak plata i, ako je potrebno, pomoć u identifikaciji alternativnih mogućnosti zapošljavanja.

Formalni vlasnici imaju pravo na naknadu izgubljene dobiti koju bi ostvarili prethodnim korištenjem imovine u periodu od njihovog prenosa do trenutka kada su dobili pristup zamjenskoj imovini.

Formalni vlasnik poslovnog objekta ima pravo na nadoknadu za svaki gubitak prihoda sve dok ne bude u mogućnosti da u potpunosti nastavi poslovne aktivnosti.

Nadoknada za poljoprivredno zemljište

Kako je regulisano zakonima FBiH i RS o eksproprijaciji, naknada za zemljište će se, kad god je to moguće, odrediti u vidu druge odgovarajuće imovine koja omogućava prethodnom vlasniku približno jednake uslove korištenja. Jednaki uslovi korišćenja su zadovoljeni ako su ispunjeni sledeći kriterijumi:

- prihvatljivost za pogođenog vlasnika/farmera,
- približno iste veličine,
- ima sličan ili bolji poljoprivredni potencijal, tj. plodnost, nagib, oblik parcele, izloženost suncu i
- nalazi se na razumnoj udaljenosti.

U slučaju da se pogođenom vlasniku ne može ponuditi ekvivalentna imovina jer se na razumnoj udaljenosti ne može naći ekvivalentno poljoprivredno zemljište ili zemljište koje je na raspolaganju nije prihvatljivo za vlasnika, organ nadležan za eksproprijaciju će dostaviti pismeni dokaz o neuspjelim pokušajima, pronaći slično zemljište i platiti nadoknadu za takvo zemljište po punoj zamjenskoj cijeni.

Za poljoprivredno zemljište, zamjenska cijena zemljišta jednakog produktivnog potencijala ili namjene koje se nalazi u blizini pogođenog zemljišta u periodu prije projekta ili u fazi prije izmještanja, pri čemu treba uzeti u obzir veću vrijednost, sa troškovima pripreme zemljišta potrebnim da se ono dovede na nivo sličan pogođenom zemljištu, uključujući troškove upisa u zemljišne knjige i naknade za prenos.

Nacionalno zakonodavstvo ne definiše eksplicitno situaciju kada je moguće ponuditi parcelu manje veličine ili parcelu sa nižim poljoprivrednim potencijalom za zamjenu, te da li bi bilo prihvatljivo platiti razliku u novcu uključujući nadoknadu u naturi za namirenje razlika u veličini ili potencijalu. U situacijama kada nije moguće identifikovati i ponuditi parcelu identične veličine i identičnog potencijala, a moguće je ponuditi manje parcele manjeg potencijala, vlasniku će biti ponuđena mogućnost da dobije dio nadoknade u naturi (zamjenska imovina – parcela) i dio u novcu. U tom slučaju potrebno je vrednovati obje parcele, pogođenu i zamjensku, kako bi se izračunala razlika.

Nadoknada za neisplativo zemljište

Neisplativo zemljište se odnosi na poljoprivredno zemljište preostalo nakon djelimične eksproprijacije zemljišta, koje je premalo da bi obrada bila ekonomski isplativa. U slučaju da vlasnik zemljišta ocijeni ostatak parcele kao nepogodan za dalju poljoprivrednu upotrebu ili u slučaju da bi zemljišna parcela izgubila pristupni put, vlasnik može podnijeti zahtjev za eksproprijaciju cijele parcele. Takve situacije se procjenjuju na individualnoj osnovi, na osnovu sljedećih kriterijuma:

- Veličina, dimenzije i oblik neisplativog dijela parcele;
- Poljoprivredni potencijal preostalog dijela parcele u odnosu na eksproprijirani dio;
- Ograničenja pristupa;
- Veličina i priroda mehaničke opreme koja se obično koristi za uzgoj na ovoj parceli i da li se takva oprema može razumno koristiti s obzirom na veličinu, oblik i dimenzije neisplativog dijela parcele;
- Potencijalna ograničenja za navodnjavanje ili odvodnjavanje tokom perioda izgradnje.

Nadoknada za neodrživo zemljište, nakon što se ono prepozna kao takvo, zasnivaće se na istim pravima koja se primjenjuju na glavni pogođeni dio zemljišta.

Nadoknada za usjeve i drveće

Sva stabla višegodišnjih i jednogodišnjih usjeva (koja se ne mogu pobrati prije ulaska u zemljište) će biti nadoknađena po punoj tržišnoj vrijednosti. Svaka potencijalna šteta kao rezultat građevinskih radova na drveću i usjevima takođe se nadoknađuje po punoj zamjenskoj cijeni.

Do najveće moguće mjere, eksproprijacija i ulazak u zemljište u opštem slučaju će se odvijati u fazama na način da se bilo koji godišnji usjevi, bez obzira na fazu njihovog razvoja, mogu ubrati prije nego što se zemljište oduzme od vlasnika zemljišta ili korisnika zemljišta. Godišnji usjevi koje je agencija korisnica požnjela prije zauzimanja zemljišta neće biti nadoknađeni. Za one jednogodišnje usjeve koji se ne mogu pobrati prije ulaska u zemljište ili koji su oštećeni građevinskim radovima, nadoknađivaće se po punoj tržišnoj vrijednosti. Koristiće se najnovije evidencije cijena poljoprivrednih proizvoda na kantonalnom ili opštinskom nivou. Kada takva evidencija nije dostupna, poljoprivredni stručnjaci će koristiti najnovije zvanične podatke koje objavljuje Agencija za statistiku BiH.

Obračun pune zamjenske cijene zahtijeva da se u obzir uzme ne samo proizvod usjeva u toku jedne godine, već i troškovi ponovnog uspostavljanja zasada (sadnice, priprema tla, đubrenje, drugo), kao i izgubljeni prihod tokom perioda potrebnog za ponovno uspostavljanje usjeva. Osim toga, procjenitelji će procijeniti da li trenutna produktivnost odražava stvarnu produktivnost zemljišta ili je funkcija nedostatka inputa za zemljište. U slučaju da pogođenim osobama pripada nadoknada za više od godinu dana, usjevi nakon prve godine će se nadoknaditi po bruto tržišnoj vrijednosti.

Za stabla i šume obračun treba izvršiti u skladu sa principom pune zamjenske cijene, pri čemu se stopa naknade C za drvo utvrđuje primjenom sljedeće formule:

$$C = V \times D + C_P + C_L$$

V – Prosječna tržišna vrijednost proizvodnje jednog drveta za godinu dana

D – Prosječan vremenski period potreban za uzgoj novog stabla do nivoa proizvodnje odrasle jedinke, u godinama

C_p – Troškovi sadnje (rasad, priprema tla, početno đubrenje)

C_L – Troškovi rada potrebnog za održavanje usjeva tokom vremenskog perioda potrebnog za uzgoj novog drveta na prethodni nivo proizvodnje

Jedinična stopa C po stablu se zatim primjenjuje na cijelu parcelu pod pretpostavkom prosječne gustine ili na osnovu preciznog brojanja svih stabala.

Stope nadoknade će se generisati za sljedeće četiri faze razvoja stabla

- Sadnica,
- Mlado stablo, neproaktivno,
- Mlado stablo, produktivno, i
- Zrelo.

Za razliku od višegodišnjih zasada voćaka, gdje se usjevi mogu sabrati tokom dužeg vremenskog perioda, većina komercijalnih vrsta drveća daje prinos samo jednom. Zamjenska cijena bi stoga trebalo da bude tržišna vrijednost prosječnog drveta. Ako se pogođene komercijalne šume ne mogu sjeći prije nego što korisnik eksproprijacije dobije pristup parceli, princip nadoknade će biti sličan onom koji se primjenjuje na jednogodišnje usjeve, uzimajući u obzir vrijednost izgubljene drvne građe.

Nadoknada za poslovne gubitke

Preduzećima koja treba premjestiti biće nadoknađeni:

- novčana nadoknada po punoj zamjenskoj cijeni za komercijalne objekte i zemljište (u skladu sa istim principima kao što je definisano u prethodnom dijelu teksta za stambena sredstva),
- troškovi preseljenja (npr. troškovi prenosa i ponovne instalacije postrojenja, mašina ili druge opreme),
- gubitak neto prihoda nastao kao rezultat aktivnosti Projekta do potpunog obnavljanja poslovnih aktivnosti.

Preduzećima koja izgube samo dio svog zemljišta biće obezbjeđena:

- novčana nadoknada po punoj zamjenskoj cijeni za zemljište,
- nadoknada za gubitak neto prihoda nastao kao rezultat projektnih aktivnosti do potpunog obnavljanja poslovnih aktivnosti,
- nadoknada za bilo kakve štete uzrokovane građevinskim aktivnostima.

Vlasnicima preduzeća koji bi radije imali alternativnu (zamjensku) poslovnu lokaciju umjesto novčane nadoknade ponudiće se podrška jedinice PIU i opštinskih vlasti u pronalaženju odgovarajuće zamjenske imovine sa sličnim uslovima korištenja na način definisan u prethodnom dijelu teksta.

6. INSTRUMENTI ZA KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA I OBNOVU SREDSTAVA ZA ŽIVOT

6.1 Socijalna analiza potprojekata za izmjenu korištenja zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i uticaja nedobrovoljnog preseljenja

Jedinica PIU će dobiti preliminarne informacije od kantona ili opština kada budu poznate lokacije predloženih potprojekata. Tražene informacije će uključivati opis prirode, obima i lokacije predloženog potprojekta, uz mape lokacija i sve druge pojedinosti koji mogu biti potrebne. Koristeći kontrolnu listu za provjeru potrebe za izmjenom korištenja zemljišta i obnovom sredstava za život koja se nalazi u **Prilogu 2** ovog okvira LULRF, jedinica PIU će na licu mjesta provjeriti dostavljene informacije u

saradnji sa lokalnim vlastima, kako bi potvrdila da li projekat ima potencijalne efekte nedobrovoljnog otkupa zemljišta .

Jedinica PIU će izvršiti pregled aktivnosti dostaviti ga Svjetskoj banci. Pregled će se oslanjati na sljedeće kriterijume i imaće za cilj da pouzdano utvrdi da li će predloženi potprojekti imati štetne uticaje na:

- gubitak skloništa, fizičko raseljavanje;
- sredstva/resurse ili pristup imovini/resursima;
- gubitak izvora prihoda ili sredstava za život;
- gubitak zemljišta ili gubitak pristupa zemljištu;
- gubitak poslovanja, kako trajni tako i privremeni;
- gubitak pristupa obrazovanju i zdravlju zajednice;
- gubitak prava zajednice;
- ugrožena lica i domaćinstva.

Socijalnom analizom će se identifikovati osobe sa formalnim pravima na zemljište i imovinu (uključujući običajna i tradicionalna prava priznata zakonima zemlje). Analizom će se takođe identifikovati osobe koje nemaju formalna prava na zemljište, ali imaju pravo na takvo zemljište i imovinu. Analiza se neće oslanjati samo na upotrebu i analizu sekundarnih podataka koji su lako dostupni, već će takođe zahtijevati anketu obilaskom kako bi se potvrdilo da sekundarni podaci pružaju istinit, pouzdan i tačan pregled socijalnog okruženja. U slučajevima kada se iz ankete obilaskom ne mogu donijeti konačne odluke, biće uloženi dalji naponi da se pribave i verifikuju informacije, putem intervjua sa ključnim izvorima informacija, diskusija u fokus grupama i druge adekvatne metodologije. Ako se analizom utvrdi da su gore opisani uticaji prisutni na zemljištu pogođenom potprojektom, biće pripremljen plan LULRP koji će se primjenjivati na osnovu principa i smjernica koje daje okvir LALRF.

6.2 Planovi korištenja zemljišta i obnove sredstava za život

Na osnovu ovog okvira RPF i socijalne analize, planovi LULRP za potprojekte koji zahtijevaju izmjenu korištenja zemljišta biće pripremljeni nakon što detaljni projekti za njih postanu dostupni i prije početka bilo kakvih aktivnosti eksproprijacije.

Planovima LULRP će se definisati procedure koje će jedinica PIU slijediti kako bi se osiguralo da su izmjene korištenja zemljišta uključujući isplatu nadoknada, u skladu sa ovim okvirom LULRF, nacionalnim pravnim okvirom i standardom ESS5. Planovi LULRP u svom sadržaju moraju uključiti tačan broj i opis sve imovine koja će biti predmet eksproprijacije, kao i svih vlasnika, odnosno lica i/ili domaćinstava za koje postoji vjerovatnoća da će biti pogođeni izmjenom korištenja zemljišta i uticajima na sredstva za život u (bez obzira na njihov pravni status).

To će se postići popisnom anketom i socio-ekonomskim istraživanjem koje će biti preduzeto radi prikupljanja informacija o broju, lokaciji, vrsti gubitka i članovima domaćinstva uključujući obrazovanje, izvor sredstava za život, itd. Pored popisne ankete, primijenit će se i kvalitativni pristup kako bi se prikupile relevantne informacije o socijalnim i kulturnim aspektima i o stavovima stanovništva prema projektu, tome čemu daju prednost itd. koristeći fokus grupe i intervjue sa ključnim izvorima informacija, usmjerene na manje grupe koje se sastoje od učesnika različite starosti, spola, visine prihoda, profesije itd. pri čemu će se posebna pažnja obratiti na žene i one koji su ranjivi.

Ciljevi planova LULRP su sljedeći:

- Na minimum svesti moguće negativne uticaje izmjene korištenja zemljišta i dobara;
- Umanjiti negativne socio-ekonomske uticaje eksproprijacije i privremenih ili trajnih gubitaka obezbjeđivanjem nadoknade za gubitke po osnovu zamjenskih cijena i obezbijediti sprovođenje

aktivnosti raseljavanja uz odgovarajuće otkrivanje podataka, konsultacije i učešće ljudi pogođenih projektom;

- Ponovo uspostaviti ili poboljšati izvore prihoda i životnog standarda raseljenih lica na nivou koji je postojao prije uticaja Projekta;
- Uspostaviti organizacione sisteme i procedure za praćenje realizacije plana izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život i preduzeti korektivne mjere.

Za pripremu planova LULRP potrebno je izvršiti popisnu anketu (sa fokusom na imovini, uključujući pravnu tapiju, vlasništvo, ukupnu površinu, područje eksproprijacije itd.) i socio-ekonomsko istraživanje (sa fokusom na vlasnike/korisnike pogođenog zemljišta) za svaki potprojekat, kako bi se identifikovalo sljedeće:

- a) Trenutni korisnici područja u okviru Projekta, u cilju uspostavljanja osnova za osmišljavanje programa raseljavanja;
- b) Standardne karakteristike domaćinstva, sa osnovnim informacijama o sredstvima za život (uključujući, ako je relevantno, nivo proizvodnje i prihode dobijene od formalnih i neformalnih ekonomskih aktivnosti) i životnom standardu (uključujući zdravstveno stanje);
- c) Opseg očekivanih gubitaka (ukupnih ili djelomičnih) i raspon raseljenja, bilo fizički ili ekonomski;
- d) Podaci o ranjivim grupama, posebno onima ispod granice siromaštva, starim licima, ženama i djeci, etničkim grupama i drugim preseljenim licima koja nisu zaštićena Zakonom o eksproprijaciji, a za koja se moraju preduzeti posebne mjere.

Planovi LULRP treba da sadržavaju detaljan proračun i raspored raspodjele nadoknada. Planovi LULRP će biti dostavljeni Svjetskoj banci na pregled i odobrenje. Nikakve aktivnosti na građevinskim radovima ne mogu započeti sve dok i osim ako nije plaćena nadoknada ili zamijenjena imovina ljudi pogođenih projektom. Takođe, nikakve aktivnosti eksproprijacije (prema lokalnom zakonodavstvu) ne bi trebalo da započnu prije nego što Svjetska banka odobri plan LULRP. Ako aktivnosti eksproprijacije počnu prije nego što se plan LULRP potvrdi, objavi i prođe konsultacije, moraće se pripremiti revizija, kako je objašnjeno u nastavku.

Implementacija planova LULRP je obaveza jedinice PIU. Dužnost jedinice PIU je da prati cjelokupnu implementaciju, da saraduje sa Ministarstvom vanjskih poslova i ekonomskih odnosa, Federacijom Bosne i Hercegovine, kantonima i opštinama na čijoj se teritoriji izvode radovi, saraduje sa izvođačima i pruža informacije svim ljudima pogođenim projektom.

Aktivnosti na pripremi planova LULRP specifičnih za lokaciju će biti objavljene na način da se omogući značajno učešće ljudi pogođenih projektom. To podrazumijeva fazu preliminarnih priprema, objavljivanje priprema za popisnu anketu, objavljivanje rezultata popisne ankete uz poštovanje povjerljivosti ličnih podataka, objavljivanje socijalne procjene, kao i objavljivanje nacrtu plana LULRP. Svrha javnog objavljivanja i rasprave o njemu je da se osigura značajno učešće ljudi pogođenih projektom u procesu pripreme, implementacije i praćenja instrumenata raseljavanja. Minimalni skup elemenata koje svaki plan LULRP mora sadržavati dat je u Prilogu 1.

6.3 Obnova sredstava za život

Gubitak izvora prihoda ili sredstava za život identifikovan je kao glavni rizik u pogledu odredbi standarda ESS5. Obnavljanje sredstava za život i pomoć pri preseljenju će se obezbijediti kroz planiranje obnove sredstava za život. Opšti cilj planiranja obnove sredstava za život je da se osigura da se proizvodnja, kapacitet za sticanje prihoda, životni standard i ukupna sredstva za život za sve pogođene i raseljene osobe, uključujući vlasnike preduzeća, poboljšaju ili barem vrate na nivoe prije projekta.

Specifični ciljevi planiranja obnove sredstava za život su:

- a) Osigurati izvodljive i održive pakete za obnovu sredstava za život osoba pogođenih projektom (PAP).
- b) Promovirati samopouzdanje i podsticati socio-ekonomsko osnaživanje.
- c) Pružiti dodatnu, ciljanu pomoć za identifikovane ranjive grupe koje su pogođene projektom.

Što se tiče trajanja obnove sredstava za život, važno je pokrenuti mjere na vrijeme kako bi se osiguralo da ljudi imaju pristup alternativnim mogućnostima za život čim to bude potrebno. Dok se takve mjere ne uspostave, pogođenim osobama se pruža odgovarajuća tranziciona podrška kako ne bi snosile teret kašnjenja u implementaciji. Planiranje takve tranzicione podrške trebalo bi da obezbijedi zaštitu i za nepredviđene situacije radi rješavanja nepredviđenih dodatnih kašnjenja.

Planiranjem obnove sredstava za život treba da se definišu postupci u slučajevima gubitka sredstava za život, kada se takvi slučajevi otkriju. Ključni vodeći principi su sljedeći:

- e) Fokus je na zamjeni i naknadnom poboljšanju sredstava za život kroz poboljšanje prihoda, povećanje proizvodnje i bolji kvalitet života;
- f) Planove RP treba osmisliti imajući u vidu kontekst projektnog područja kao što su trenutni izvori za život, lokalni kapaciteti i inicijative za podsticanje održivosti i kontinuiteta nakon projekta;
- g) Koristi se kombinacija pristupa za podršku obnavljanju i poboljšanju prihoda;
- h) Ranjivim domaćinstvima i vlasnicima preduzeća biće potrebna dodatna, ciljana podrška kroz planiranje i implementaciju obnove sredstava za život;
- i) Izgradnja kapaciteta će biti uključena u aktivnosti obnavljanja sredstava za život kako bi se razvile vještine i potencijal za ekonomsku diversifikaciju i uključivaće finansijsku pismenost kako bi se omogućilo odgovarajuće ulaganje novčane nadoknade;
- j) Planiranje obnove sredstava za život će se provoditi na rodno primjeren način gdje će i muškarcima i ženama biti pružena jednaka mogućnost da imaju koristi od programa;
- k) Implementacija i rezultati planiranja obnove sredstava za život će se kontinuirano pratiti i evaluirati kao dio Plana monitoringa i evaluacije projekta.

Predložene mjere obnove sredstava za život osmišljene su u skladu sa nacionalnim i međunarodnim standardima i dobrim praksama.

6.4 Revizija izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život

Ovaj standard ESS5 se primjenjuje na trajno ili privremeno fizičko i ekonomsko raseljavanje poduzeto prije ili paralelno sa implementacijom projekta, ali u očekivanju ili u pripremi projekta. Ako se takvi slučajevi identifikuju kroz socijalnu analizu potprojekata, reviziju će preduzeti stručnjak za izmjene korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život (koji će biti angažovan po potrebi u takvim slučajevima) da: (a) dokumentuje i procijeni adekvatnost primijenjenih mjera ublažavanja u svjetlu standarda ESS5; (b) procijeni usklađenost sa nacionalnim zakonodavstvom; (c) identifikuje nedostatke u ispunjavanju zahtjeva standarda ESS5 i ovog okvira RPF; (d) identifikuje sve pritužbe, prigovore ili druga neriješena pitanja; i (e) utvrdi mjere za zatvaranje identifikovanih praznina i rješavanje pritužbi. Ovaj due diligence pregled se poduzima unutar dogovorenog vremenskog okvira koji uzima u obzir kontekst projekta i značaj prethodnog otkupa zemljišta i uticaja na sredstava za život. Možda neće biti moguće retroaktivno zadovoljiti određene aspekte standarda ESS5, kao što su konsultacije i objelodanjivanje. Due diligence pregled može uključivati pregled relevantnih dokumenata, terenske posjete, intervjue i konsultacije sa pogođenim osobama i drugim ključnim interesnim stranama. Potvrđivanje takvog revizorskog

izvještaja od strane Banke i implementacija mjera za popunjavanje praznina je preduslov za početak potprojekata u takvim slučajevima.

6.5 Procesni okvir

U slučaju da se socijalnom analizom utvrdi da će projekat dovesti do ograničenja pristupa u vezi sa zakonski utvrđenim parkovima, zaštićenim područjima ili drugom zajedničkom imovinom, takvi uticaji će se ublažiti razvojem procesnog okvira koji će pokrivati uticaje koji se mogu pripisati takvim ograničenjima.

Konkretno, procesni okvir opisuje učesničke procese pomoću kojih će se ostvariti sljedeće aktivnosti:

a) Komponente projekta će biti pripremljene i implementirane. U dokumentu treba da se ukratko opišu projekat i komponente ili aktivnosti koje mogu uključivati nova ili stroža ograničenja korištenja prirodnih resursa. Takođe treba opisati proces kojim potencijalno raseljena lica učestvuju u izradi projekta.

b) Utvrdiće se kriterijumi za podobnost pogođenih osoba. U dokumentu bi trebalo utvrditi da će potencijalno pogođene zajednice biti uključene u identifikaciju svih štetnih uticaja, procjenu značaja uticaja i utvrđivanje kriterijuma za ispunjavanje uslova za sve potrebne mjere ublažavanja ili nadoknade.

c) Identifikovaće se mjere za pomoć pogođenim osobama u njihovim naporima da poboljšaju svoj život ili ih, u stvarnosti, vrate na nivo prije raseljavanja, uz održavanje održivosti parka ili zaštićenog područja. U dokumentu bi trebalo opisati metode i procedure pomoću kojih će zajednice identifikovati i odabrati potencijalne mjere ublažavanja ili nadoknade koje će biti pružene onima koji su štetno pogođeni, kao i procedure pomoću kojih će se članovi zajednice koji su štetno pogođeni odlučiti među opcijama koje su im dostupne.

d) Potencijalni sukobi ili pritužbe unutar ili između pogođenih zajednica biće riješeni. U dokumentu bi trebalo opisati proces rješavanja sporova koji se odnose na ograničenja korištenja resursa koji mogu nastati unutar pogođenih zajednica ili među pogođenim zajednicama, i pritužbe koje mogu poteći od članova zajednica koji su nezadovoljni kriterijumima podobnosti, mjerama planiranja zajednice ili stvarnom implementacijom.

Pored toga, okvir procesa treba da opisuje aranžmane koji se odnose na sljedeće:

e) Upravni i pravni postupci. U dokumentu treba revidirati dogovore postignute u vezi sa procesnim pristupom sa relevantnim administrativnim jurisdikcijama i resornim ministarstvima (uključujući jasno razgraničenje administrativnih i finansijskih odgovornosti u okviru projekta).

f) Aranžmani za monitoring. U dokumentu treba revidirati aranžmane za učesnički monitoring projektnih aktivnosti koje se odnose na (korisne i štetne) uticaje na osobe unutar područja uticaja projekta, kao i za monitoring efikasnosti mjera poduzetih za poboljšanje (ili, kao minimum, obnavljanje) prihoda, sredstava za život i standarda života.

7. OBJELODANJIVANJE INFORMACIJA I JAVNE KONSULTACIJE

Jedinica PIU je odgovorna za sve aktivnosti objavljivanja i konsultacija u skladu sa standardom ESS5. Potrebno je uspostaviti trajni odnos sa pogođenim zajednicama, što je ranije moguće u procesu planiranja potprojekta, kao i tokom cijelog trajanja Projekta. Proces angažovanja će obezbijediti smislene konsultacije sa njima kako bi se došlo do zajedničkog razumijevanja prirode i trajanja uticaja; informisano učešće u pitanjima koja se njih direktno tiču; predlaganje mjera ublažavanja; dijeljenje razvojnih koristi i mogućnosti; i upravljanje pitanjima implementacije. Individualni sastanci sa ljudima

pogođenim projektom se mogu održavati u vezi sa specifičnim slučajevima, uključujući i na zahtjev ljudi pogođenih projektom.

Sve interesne strane će biti blagovremeno obaviještene o obimu Projekta i kontaktima za daljnje upite informacija, dostupnom mehanizmu za pritužbe i dostupnosti javno dostupnih dokumenata, putem:

- internetske stranice Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH (www.mvteo.gov.ba)
- internetske stranice Federalnog ministarstva industrije, rudarstva i energetike (www.fmeri.gov.ba)
- internetskih stranica Tuzlanskog i Zeničko-dobojskog kantona i njihovih opština.
- Elektroprivrede BiH www.epbih.ba;
- službenih naloga na društvenim mrežama Međuministarskog odbora za pravednu tranziciju i kantonalnih vlada;
- letka koji sadrži informacije o mehanizmu GM;
- medija (radio, televizija, pisani i elektronski mediji).

Jedinica PIU će objelodaniti ovaj okvir LULRF i sve buduće planove LULRP lokalnim samoupravama na čijoj teritoriji se mogu izvršiti izmjene korištenja zemljišta (na engleskom i lokalnom jeziku) i pomoći lokalnim samoupravama u razumijevanju zahtjeva navedenih u ovim dokumentima. Štampane kopije dokumentacije biće dostupne u pogođenim lokalnim samoupravama.

Jedinica PIU će, u saradnji sa lokalnim samoupravama, osigurati da procedure za podnošenje pritužbi budu saopštene i dostupne ljudima pogođenim projektom na lokalnom nivou.

Ljudi pogođeni projektom će biti obaviješteni o pripremi plana LALRP i o rezultatima popisne ankete i osnovnog istraživanja, a njihova mišljenja o nadoknadi ili drugoj pomoći će biti uzeta u obzir. Procesi i mehanizmi koji osiguravaju aktivno uključivanje ljudi pogođenih projektom i drugih interesnih strana biće detaljno opisani u planovima LALRP koji će takođe uključivati dodatak s datumima, spisikom učesnika i zapisnicima sa konsultativnih sastanaka.

Pogođeni pojedinci i zajednice biće uključeni u procese donošenja odluka u vezi sa izmjenom korištenja zemljišta i obnavljanjem sredstava za život. Potencijalni uticaji obuhvaćeni ovim okvirom LULRF će se blagovremeno otkriti pogođenim osobama i zajednicama, omogućavajući aktivan učesnički pristup već u fazi planiranja. Važno je da se glas pogođenih ugroženih ili ranjivih pojedinaca ili grupa čuje u procesima konsultacija i planiranja. Ovo je posebno važno za situacije u kojima dolazi do gubitka sredstava za život, a vraćanje sredstava za život treba planirati. Ovo može uključivati posebne napore da se uključe oni koji su posebno osjetljivi na teškoće zbog ekonomskog raseljavanja. Proces konsultacija bi trebalo da osigura da se dobiju uvidi u perspektive žena i da se njihovi interesi uvedu u sve aspekte planiranja i provedbe izmjene korištenja zemljišta.

Pogođena domaćinstva i preduzeća će pojedinačno posjetiti javne službe zadužene za eksproprijaciju i one će ih obavijestiti o uticajima Projekta na njihovu imovinu i o veličini gubitka, ili će ih pozvati da dođu u opštinu.

Pristup informacijama i pomoći **ranjivim osobama/domaćinstvima** će omogućavati jedinica PIU u bliskoj saradnji sa lokalnom samoupravom i/ili opštinskim odjeljenjima za socijalna pitanja, prema potrebi za svaku osobu/domaćinstvo u skladu sa specifičnim potrebama takvih osoba. Napori na podizanju svijesti bi trebalo da osiguraju protok informacija do najugroženijih grupa, kao što su domaćinstva na čijem su čelu žene, povratnici i interno raseljena lica, lica sa fizičkim invaliditetom,

Romi, stariji, stari ljudi koji žive sami i nezaposlena omladina, te odsutni ljudi pogođeni projektom. Nacrti instrumenata za izmjene korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život za svaku lokaciju potprojekta biće dostupni na lokacijama koje su pogodne za ranjive grupe u obliku i jeziku razumljivom ovim grupama. Lokalna uprava će koristiti sva odgovarajuća sredstva (putem elektronskih i pisanih medija, usmenim putem kroz odnose sa zajednicom) da identifikuje/locira odsutne vlasnike zemljišta i obezbijedi dokumentaciju o tim naporima.

Iako su te ranjive grupe identifikovane kao pogođene, treba napomenuti da većina stanovništva u zoni uticaja pokazuje nizak nivo prihoda i nisku stopu pismenosti. Osim toga, neka od domaćinstava na području Projekta oslanjaju se na poljoprivredu za preživljavanje. Uzimajući to u obzir, vjerovatno je da će možda biti potrebni viši nivoi pomoći u pojašnjavanju procesa izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život, kao i da bi se osiguralo da životi pogođenih domaćinstava ne budu negativno pogođeni kao rezultat projekta.

Neki ljudi pogođeni projektom/pojedinci ili grupe će se smatrati ranjivijim od većine pogođene populacije i, ako budu pogođeni Projektom, to će zahtijevati implementaciju posebnih mjera za obnavljanje sredstava za život i/ili pomoć. Takve grupe mogu uključivati:

- Neformalne korisnike pogođenog zemljišta koji nemaju sopstvene izvore prihoda ili imovine.
- Vlasnike neformalnih stambenih objekata (izgrađenih bez potrebnih dozvola), bez druge imovine ili mjesta stanovanja.
- Osobe koje zavise od pogođenog zemljišta za prihode/izdržavanje i za koje je to jedino zemljište koje posjeduju ili koriste.
- Staračka samačka domaćinstva, domaćinstva sa jednim roditeljem, domaćinstva sa više članova, itd. koja moraju biti fizički preseljena.
- Osobe koje će biti pogođene fizičkim i/ili ekonomskim raseljavanjem, čiji je socio-ekonomski status nizak, na primjer korisnici socijalne pomoći.
- Nepismene osobe koje mogu imati poteškoća u pristupu informacijama o Projektu i sticanju zemljišta ili razumijevanju ugovora i drugih važnih dokumenata, itd.

7.1 Javne konsultacije o ovom okviru RPF

Skup dokumenata koji će voditi daljnji due diligence pregled za okolišna i socijalna pitanja tokom implementacije potprojekata na osnovu Okvira Svjetske banke za okolišna i socijalna pitanja iz 2018. godine, uključujući:

- ovaj Okvir za upotrebu zemljišta i obnovu sredstava za život (Land Use and Livelihood Restoration Framework – LULRF)
- Okvir upravljanja okolišnim i socijalnim pitanjima (Environmental and Social Management Framework - ESMF)
- Plan okolišnih i socijalnih preuzetih obaveza (Environmental and Social Commitment Plan - ESCP)
- Plan angažovanja interesnih strana (Stakeholder Engagement Plan - SEP) i
- Plan upravljanja radom (Labor Management Plan - LMP)

objelodanjen je u javnosti dana __.__.2024. godine putem internetskih stranica Federalnog ministarstva energetike i rudarstva (<https://www.fmeri.gov.ba/>) i kantonalnih vlada.

Zapisnik sa javne rasprave je priključen kao Prilog.

Ovaj okvir RPF je ažuriran kako bi uključio rezultate procesa javnih konsultacija.

8. MEHANIZAM ZA PRITUŽBE

Mehanizam za rješavanje pritužbi (grievance redress mechanism - GRM), koji će uspostaviti jedinica PIU u skladu sa standardom ESS5, biće uspostavljen što je prije moguće u razvoju projekta kako bi se na vrijeme riješili specifični problemi u vezi s nadoknadom, upotrebom zemljišta ili mjerama obnavljanja sredstava za život koje će pokrenuti ljudi pogođeni projektom.

GRM je dostupan besplatno i važno je da bude lako dostupan.

GRM na nivou projekta će se sastojati od Centralnog odbora za rješavanje žalbi (Central Grievance Redress Committee - CGRC) koji će osnovati i kojim će upravljati jedinica PIU i Lokalnih odbora za rješavanje žalbi za pojedinačne potprojekte (Local Grievance Redress Committees - LGRC) (što se zajedno naziva GRM) koje će osnovati i kojim će upravljati opštine. Jedinica PIU će osigurati da uključene opštine imenuju po jednog službenika za prihvatanje pritužbi (službenik lokalne uprave).

Odbor CGRC će postati djelotvoran odmah nakon procjene Projekta, kako bi upravljao pritužbama i na odgovarajući način odgovarao na pritužbe tokom različitih faza projekta, dok će odbori LGRC postati djelotvorni nakon donošenja odluke o svakom novom potprojektu.

Jedinica PIU i opštine će biti odgovorne za uspostavljanje funkcionalnog mehanizma GRM i informisanje interesnih strana o ulozi i funkciji mehanizma GRM, kontakt osobama i procedurama za podnošenje pritužbi u pogođenim područjima. Informacije o mehanizmu GRM će biti dostupne: na internetskoj stranici jedinice PIU (www...) i uključenih opština, na oglasnim pločama opština, putem kampanja na društvenim mrežama. Trebalo bi izraditi letak koji će sadržati proceduru mehanizma za pritužbe i distribuirati ga ljudima pogođenim projektom na javnim sastancima tokom svake faze projekta, kao i postaviti u urede mjesnih zajednica.

Uzorak obrasca za pritužbe nalazi se u **Prilogu 3** okvira RF.

8.1. Podizanje pritužbi

Na sve komentare ili nedoumice može se skrenuti pažnja jedinici PIU ili lokalnom opštinskom službeniku usmeno ili pismeno (poštom ili elektronskom poštom) ili popunjavanjem obrasca za pritužbe, bez ikakvih troškova za podnosioca pritužbe. Sve pritužbe se mogu podnijeti anonimno.

8.2. Administriranje pritužbi

Svaka pritužba će se odvijati putem sljedećih obaveznih koraka: primitak, procjena i dodjela, potvrđivanje, istraživanje, odgovaranje, praćenje i zatvaranje.

Nakon evidentiranja, mehanizam GRM će provesti brzu procjenu kako bi se provjerila priroda pritužbi i odredila ozbiljnost. U roku od 3 dana od evidentiranja, potvrdiće da je slučaj registrovan i pružiti podnosiocu osnovne informacije o sljedećem koraku. Zatim će istražiti, pokušavajući razumjeti problem iz perspektive podnosioca pritužbe i razumjeti koje radnje on/ona zahtijeva. Mehanizam GRM će istražiti činjenice i okolnosti i artikulirati odgovor. Konačni sporazum treba biti izdat i podnosilac treba biti obaviješten o konačnoj odluci najkasnije 30 dana nakon evidentiranja pritužbe. Zatvaranje pritužbe dolazi nakon verifikacije implementacije rješenja.

Čak i kada se ne postigne dogovor, ili pritužba bude odbijena, rezultati će biti dokumentovani, kao radnje i naponi uloženi u rješavanje. Ako se pritužba ne može riješiti prijateljskim putem, podnosilac pritužbe može pribjeći formalnim sudskim postupcima, koji su dostupni u zakonskom okviru FBiH. Ulaganje pritužbe mehanizmu GRM ne isključuje niti sprječava traženje rješenja od službenog, sudskog ili drugog organa u bilo koje vrijeme (uključujući i tokom procesa za pritužbe) kako je predviđeno zakonskim okvirom FBiH.

U slučaju anonimne pritužbe, nakon potvrde pritužbe u roku od 3 dana od evidentiranja, mehanizam GRM će ispitati pritužbu i u roku od 30 dana od evidentiranja pritužbe donijeti konačnu odluku koja će biti objavljena na internetskoj stranici jedinice PIU.

SEP za pojedinačne potprojekte će sadržavati pojedinosti o svakoj tački prihvatanja pritužbi, procesima administriranja pritužbi, vremenskim okvirima, istražnim aktivnostima i uslovima zatvaranja.

Sve dok se takve pojedinosti ne objelodane, interesne strane se podstiču da pošalju sve pritužbe, nedoumice i upite na sljedeće adrese:

Jedinica PIU, Mehanizam za pritužbe

Adresa:

Broj telefona: +387

Faks: +387

Adresa elektronske pošte:

Pojedinosti o lokalnom pristupu će biti poznate i distribuirane u kasnijim fazama.

8.3. Dnevnik pritužbi

Jedinica PIU će voditi dnevnik pritužbi. Svaka pritužba će biti zabilježena u dnevniku pritužbi sa sljedećim informacijama:

- ime i kontakt podnosioca pritužbe, ako je prikladno;
- datum podnošenja pritužbe;
- opis pritužbe;
- ime službenika zaduženog za rješavanje pritužbe, ako je prikladno;
- datum potvrde prijema pritužbe na povratnici podnosiocu pritužbe;
- sve poduzete naknadne radnje;
- predloženo rješenje pritužbe;
- da li su preduzete dugoročne radnje menadžmenta kako bi se izbjeglo ponavljanje sličnih pritužbi u budućnosti, ako je primjenjivo;
- datum rješavanja i zatvaranja/davanje povratnih informacija podnosiocu pritužbe.

8.4. Povratne informacije o pritužbama

Povratne informacije podnosiocu pritužbe će biti poslate koristeći kontakt podatke dostavljene uz pritužbu.

Odbor CGRC će sastavljati tromjesečne izvještaje o broju i vrsti adresiranih i okončanih pritužbi. Ovaj izvještaj će biti raščlanjen prema vrsti pritužbi. Sažetak pritužbi i mjera poduzetih za njihovo rješavanje će se redovno (tromjesečno) objavljivati na internetskim stranicama jedinice PIU i opština

8.5. Obrada pritužbi

Odbor CGRC će voditi istragu o pritužbama, ako je potrebno, uključujući prikupljanje relevantne dokumentacije, obavljanje terenskih posjeta, konsultacije odgovarajućeg internog osoblja, kontaktiranje vanjskih interesnih strana i druge aktivnosti. Istražni nalazi će se koristiti za dokumentovanje procesa donošenja odluka i informacije o predloženom poboljšanju.

Pritužbe koje su istražene će se pratiti kako bi se postigli najbolji rezultati za sve strane u skladu sa važećim zakonima i propisima u FBiH i ovim okvirom RFP. Podnosiocu pritužbe će biti pružene informacije o statusu i napretku podnesene pritužbe. Odluka će biti u pisanom obliku i biće uručena licu koje je podnijelo pritužbu, kao i svakom drugom licu ili subjektu na koje se odnose preporuka i mjere. Ako podnosilac pritužbe prihvati predloženo rješenje, dogovorena radnja (dogovorene radnje) će se provesti. Službenik za pritužbe je odgovoran da osigura implementaciju dogovorenih radnji od strane relevantnih strana, uključujući dogovoreni vremenski okvir za implementaciju rješenja. Ovaj proces će biti evidentiran u dnevniku pritužbi sa pratećom dokumentacijom. Ako je potrebno, vršiće se redovan monitoring radi verifikacije implementacije.

Nakon donošenja rješenja, pritužba se može službeno zatvoriti.

8.6. Monitoring i izvještavanje

Odbor CGRC će biti odgovoran za:

- Prikupljanje podataka od odbora LGRC koji služe kao lokalne prijemne tačke, o broju, suštini i statusu pritužbi i njihovo učitavanje u projektnu bazu podataka;
- Vođenje dnevnika pritužbi o primljenim pritužbama;
- Objavljivanje tromjesečnih izvještaja o mehanizmu GRM;
- Sumiranje i analizu kvalitativnih podataka dobijenih od lokalnih tačaka za prijem pritužbi o broju, suštini i statusu pritužbi i njihovo učitavanju u projektnu bazu podataka;
- Monitoring otvorenih pitanja i predlaganje mjera za njihovo rješavanje.

8.7. Sistem rješavanja žalbi Svjetske banke

Zajednice i pojedinci koji su uvjereni da su negativno pogođeni projektom koji podržava Svjetska banka mogu podnijeti pritužbe postojećim mehanizmima za rješavanje pritužbi na nivou projekta ili Službi za rješavanje pritužbi Svjetske banke (Grievance Redress Service - GRS). Služba GRS osigurava da se primljene pritužbe odmah razmotre kako bi se odgovorilo na probleme u vezi sa projektom. Zajednice i pojedinci pogođeni projektom mogu podnijeti svoju pritužbu nezavisnoj inspekcijskoj komisiji Svjetske banke koja utvrđuje da li je nastala šteta ili bi mogla nastati kao rezultat nepoštivanja politika i procedura Svjetske banke. Pritužbe se mogu podnijeti u bilo kojem trenutku nakon što su zabrinutosti upućene direktno Svjetskoj banci, a rukovodstvu banke je data prilika da odgovori.

Za informacije o tome kako podnijeti pritužbe Službi za rješavanje žalbi Svjetske banke (GRS), posjetite <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/products-and-services/grievance-redress-service>.

Za informacije o tome kako podnijeti žalbe Inspekcijском panelu Svjetske banke, posjetite www.inspectionpanel.org.

8.8. Pritužba u nacionalnom zakonodavstvu

Uz podnošenje mehanizmu GRM u bilo kom trenutku, podnosioci pritužbe mogu tražiti i **druge pravne lijekove u skladu sa zakonskim okvirom FBiH**.

Vezano za eksproprijaciju; procedura je sažeta na sljedeći način:

- O prigovorima na rješenje o eksproprijaciji odlučuje Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove;
- Prigovori se podnose prvostepenom organu uprave koji je donio rješenje o eksproprijaciji (opštini);
- Rok za podnošenje pritužbi je 15 dana;

- Na svaku pritužbu će se odgovoriti i ona će se obraditi u roku od 30 dana;
- Protiv rješenja drugostepenog organa uprave može se pokrenuti upravni spor pred kantonalnim sudom u roku od 30 dana od dana prijema rješenja;
- Podaci o pravnom lijeku predstavljaju sastavni dio svake odluke;
- Ako se u roku od dva mjeseca od dana stupanja na snagu rješenja o eksproprijaciji ne postigne sporazum o nadoknadi, opštinski organ uprave će pravosnažno rješenje o eksproprijaciji, zajedno sa drugim relevantnim dokumentima, bez odlaganja dostaviti nadležnom sudu na čijem području se nalazi imovina nad kojom je izvršena eksproprijacija, radi utvrđivanja nadoknade.
- Ukoliko opštinski organ uprave ne postupi u skladu sa navedenom odredbom, prethodni vlasnik i korisnik eksproprijacije mogu se direktno obratiti sudu radi utvrđivanja nadoknade.
- **Zakon o upravnom postupku ima prednost nad Zakonom o eksproprijaciji** tako da se žalbeni postupak vodi u skladu sa Zakonom o upravnom postupku.
- Za rješavanje svih sporova koji se ne mogu lako riješiti direktnom interakcijom između strana, korišće se medijacija kao dobrovoljni postupak za vansudsko rješavanje sporova.
- O visini nadoknade za eksproprišanu nepokretnost odlučuje nadležni sud po službenoj dužnosti u vanparničnom postupku. Postupci za utvrđivanje naknade za eksproprišane nekretnine su hitni. Postupak treba okončati što je prije moguće, a najkasnije u roku od 30 dana od dana pokretanja sudskog postupka;
- Protiv odluke suda o nadoknadi moguće je uložiti posebnu žalbu.

Zakon o upravnom postupku utvrđuje način na koji organi javne uprave u BiH odlučuju o pravima, obavezama ili pravnim interesima građana, pravnih lica ili drugih stranaka. Propisi o javnoj upravi u BiH propisuju obavezu organa uprave da rješavaju zahtjeve zaprimljene u propisanim rokovima na svim nivoima vlasti. Organi uprave su dužni da razmatraju i odgovaraju na pritužbe i prijedloge svih fizičkih i pravnih lica, uključujući i pritužbe na rad organa i rad i odnos zaposlenih. Ovi zakoni i propisi postoje kako na nivou države BiH, tako i u njenim entitetima. U upravnim organima BiH na pritužbu se mora odgovoriti u roku od osam dana od dana prijema pritužbe, odnosno dati pisani odgovor o preduzetim mjerama u vezi sa predstavkom, prijedlogom ili pritužbom.

Članom 76. **Zakona o organizaciji organa uprave u FBiH**²⁷ propisano je pravo građana da podnose predstavke i pritužbe rukovodiocu organa uprave, a u opštini - opštinskom načelniku, odnosno u gradu - načelniku. Predstavke i pritužbe mogu se podnijeti u slučaju da državni službenici u organima uprave ne rješavaju zahtjeve građana u propisanim rokovima, ili od građana traže nepotrebne i suvišne dokaze ili traže dokaze koje bi morali pribaviti po službenoj dužnosti, ili ako na bilo koji drugi način odugovlače rješavanje zahtjeva građana, ili takvim ponašanjem sprječavaju korištenje prava. Takve radnje predstavljaju tešku povredu službene dužnosti.

Rukovodilac organa uprave dužan je da odmah, a najkasnije u roku od pet dana od dana prijema predstavke, odnosno pritužbe, ispita predstavku ili pritužbu, a ako utvrdi da je osnovana, dužan je da preduzme zakonom predviđene mjere (pokrene disciplinski postupak ili preduzme druge mjere) protiv službenog lica na čiji se rad odnosi predstavka, odnosno pritužba, i istovremeno dostavi pismeni odgovor licu koje podnosi predstavku ili pritužbu o preduzetim mjerama. Građani se mogu obratiti i **upravnoj inspekciji**.

Osim toga, članom 46. **Zakona o načelima lokalne samouprave u Federaciji BiH**²⁸ propisano je da su organi lokalnih jedinica samouprave dužni omogućiti građanima i pravnim licima da podnose

²⁷ „Službene novine FBiH”, broj 35/05.

²⁸ „Službene novine FBiH”, broj 49/06.

predstavke i primjedbe na njihov rad, rad njihovih institucija i agencija, te nedolično postupanje zaposlenih u tim agencijama u komunikaciji sa građanima koji nastoje da ostvare svoja prava i interese ili ispune svoju građansku dužnost. Organi lokalne samouprave dužni su da građanima i pravnim licima daju odgovor na predstavke i primjedbe u roku od 30 dana od dana predstavke ili prigovora.

Institucija ombudsmeaa za ljudska prava u BiH je nezavisna institucija koja se bavi zaštitom prava fizičkih i pravnih lica, a u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim ugovorima sadržanim u prilogu Ustavu. Institucija ima širok mandat i može joj se obratiti svako fizičko lice ili institucija koja ima legitimne interese. Institucija ombudsmana je i centralna institucija za zaštitu od diskriminacije, tako da može djelovati prema svim fizičkim i pravnim licima, u skladu sa **Zakonom o zabrani diskriminacije u BiH** i provođenjem **Zakona o slobodi pristupa informacijama BiH**. Ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine može se obratiti svako fizičko ili pravno lice koje ima legitiman interes, bez obzira na državljanstvo, rasu, spol, vjersku ili nacionalnu pripadnost. Pritužba upućena Instituciji neće uzrokovati nikakve krivične, disciplinske ili druge sankcije za njenog podnosioca.

Pritužbe se mogu podnijeti pismenim putem, poštom, faksom ili elektronskom poštom ili putem ličnog kontakta. Sjedište je u Banjoj Luci, sa područnim uredima u Sarajevu, Mostaru i Distriktu Brčko. Osim toga, postoji i Terenski ured u Livnu.

U slučaju da Ombudsman utvrdi da je došlo do povrede prava, biće izdate preporuke nadležnim organima/institucijama sa uputama za obnavljanje povrijeđenih prava ili otklanjanje lošeg administrativnog učinka. Institucija ombudsmana pomaže građanima kako da iskoriste najadekvatnije pravne lijekove ili ih savjetuje kojoj instituciji da se obrate.

Ombudsman ima ovlaštenje da pregleda sve službene dokumente u vezi sa upravnim spisima i zahtijeva saradnju službenog lica ovlaštenog za rješavanje upravnih stvari u upravnom postupku i drugih službenika, posebno u pribavljanju potrebnih informacija, dokumenata i spisa u vezi sa upravnom stvari koja je predmet upravnog postupka, a može tražiti poništenje rješenja. Institucija ombudsmana je u 2019. godini registrovala više od 3.000 slučajeva od kojih se oko 80% odnosi na povrede građanskih i političkih prava, prava u pravosuđu i upravi i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.²⁹ Ombudsman može izdavati mjerodavne, ali pravno neobavezujuće preporuke – i nije neobično da nadležni organi ignorišu preporuke ombudsmana.³⁰

Mandat ombudsmana uključuje nekoliko funkcionalnih elemenata, koji uključuju ne samo postupanje po pritužbama i pojedinačnim postupcima pokrenutim po službenoj dužnosti, već i monitoring i preventivno djelovanje. Uspostavljen je mehanizam za monitoring situacije u ovoj oblasti na način da sprovodi monitoring izvršavanja obaveza javnog tijela utvrđenog Zakonom o slobodi pristupa informacijama BiH, te postupa po pritužbama koje mu upućuju stranke.

9. IMPLEMENTACIJA PLANOVA LULRP

9.1 Odgovornosti za implementaciju

Osiguranje da se cijeli proces pripreme i implementacije planova LULRP odvija na adekvatan način u skladu sa zahtjevima ovog okvira RF biće odgovornost jedinice PIU.

Jedinica PIU će imenovati službenika za vezu sa opštinama i drugim uključenim agencijama, koji će biti odgovoran za komunikaciju i otkrivanje informacija svim uključenim stranama.

²⁹ https://ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2020121715362648eng.pdf

³⁰ Ombudsman je u 2019. godini dao 304 preporuke u 374 predmeta, od kojih je 105 u potpunosti realizovano, devet djelimično realizovano, ali na čak 124 preporuke nije dobijen odgovor nadležnog organa (ibid).

Planovi LULRP će biti uspostavljeni prije pokretanja bilo kakvih aktivnosti vezano za izmjene korištenja zemljišta.

Konkretni zadaci u vezi sa pripremom i implementacijom planova LULRP biće podijeljeni između jedinice PIU, Federacije BiH i kantonalnih i opštinskih uprava i drugih uključenih agencija, prema *tabeli 4* koja je data u nastavku:

Tabela 4: Organizacione odgovornosti i aranžmani

Zadatak	Odgovorna strana
Priprema planova LULRP	
Osiguravanje pripreme planova LULRP uključujući popisnu anketu i socioekonomska istraživanja	PIU
Razvijanje svijesti opština o zahtjevima okvira LULRF i planova LULRP	PIU
Odobranje plana LULRP	Svjetska banka
Objavljivanje informacija i konsultacije	
Objavljivanje informacija i dokumenata svim ljudima i zajednicama pogođenim projektom i organizacija javnih sastanaka	PIU u saradnji sa uključenim opštinama
Vođenje evidencije konsultativnih aktivnosti	PIU
Proces izmjene korištenja zemljišta	
Direktna komunikacija i posjete vlasnicima i stanarima	PIU i uključene opštine kao organi nadležni za eksproprijaciju
Pregovori i aktivnosti eksproprijacije, prije početka izgradnje	PIU i uključene opštine
Pružanje pomoći ranjivim osobama/domaćinstvima	PIU u saradnji sa opštinskim odjeljenjima nadležnim za socijalnu zaštitu, raseljena lica i izbjeglice
Plaćanje/pružanje paketa nadoknade	PIU
Monitoring i izvještavanje	
Monitoring i izvještavanje Svjetske banke u vezi sa upotrebom zemljišta i obnovom sredstava za život	PIU
Monitoring i izvještavanje u vezi privremenog zauzimanja zemljišta nakon početka izgradnje	Izvođač

Priprema revizije završetka na kraju procesa izmjene korištenja zemljišta	Nezavisna treća strana sa kojom će ugovor sklopiti PIU
Primanje pritužbi i upravljanje pritužbama	
Obrada i upravljanje pritužbama	PIU / Lokalni opštinski službenik
Primanje pritužbi i potvrda prijema pritužbi	PIU / Lokalni opštinski službenik
Održavanje integrisanog registra pritužbi	PIU

9.2 Troškovi

Troškove procesa korištenja zemljišta i obnove sredstava za život snosiće Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije i Elektroprivreda BiH. Troškovi socijalne pomoći biće u nadležnosti navedenih i uključenih kantona i opština. Detaljne procjene troškova će biti date u planovima LULRP.

9.3 Monitoring i izvještavanje

Monitoring procesa korištenja zemljišta i obnove sredstava za život će vršiti jedinica PIU da bi:

- utvrdila da li su aktivnosti u toku prema rasporedu i da li se poštuju rokovi;
- osigurala da se životni standard ljudi pogođenih projektom obnovi ili poboljša;
- procijenila da li su mjere nadoknade/rehabilitacije dovoljne;
- identifikovala sve potencijalne probleme; i
- identifikovala metode za ublažavanje svih identifikovanih problema.

Jedinica PIU će održavati bazu podataka o korištenju zemljišta o porodicama/preduzećima čija je imovina pogođena (uključujući one koji nisu vlasnici). Podaci/informacije će se periodično ažurirati kako bi se pratio napredak porodica i preduzeća.

Indikatori koji će se koristiti za monitoring će uključivati, posebno, sljedeće:

- Ukupna potrošnja na korištenje zemljišta i nadoknadu,
- Broj ljudi pogođenih projektom po kategorijama,
- Broj ljudi pogođenih projektom koji su ekonomski raseljeni;
- Zemljište koje se koristi u privatnom vlasništvu (formalno i neformalno),
- Broj pogođenih neformalnih korisnika,
- Broj objekata (stambenih, poslovnih i pomoćnih) identifikovanih za eksproprijaciju,
- Broj privatnih zemljišnih parcela koje je izvođač identifikovao kao neophodne za privremeno zauzimanje tokom građevinskih radova (vrsta zemljišne parcele, iznos isplaćene naknade, trajanje zauzimanja zemljišta),
- Broj javnih sastanaka i konsultacija sa pogođenim osobama,
- Broj i procenat potpisanih dogovorenih poravnanja,
- Broj lica koja traže posebnu pomoć i vrste pomoći koje se blagovremeno pružaju ugroženim licima/domaćinstvima,
- Broj lica koja su primila naknadu u periodu, raščlanjeno prema vrsti naknade i klasama iznosa,
- Broj i vrsta pritužbi u vezi sa korištenjem zemljišta (broj pritužbi, broj i procenat pritužbi i riješenih u zadatim rokovima, broj i procenat osoba zadovoljnih ishodom, npr. odgovor na njihovu pritužbu/komentar, razvrstano po spolu) i broj sudskih sporova vezanih za korištenje zemljišta,

- Broj uspješno ponovo uspostavljenih poljoprivrednih aktivnosti nakon korištenja zemljišta ili ograničenja pristupa kao rezultat Projekta (nivo prihoda).

Jedinica PIU će pripremiti i dostaviti Svjetskoj banci godišnje izvještaje o napretku projekta, uključujući napredak postignut u implementaciji plana LULRP.

Osim toga, jedinica PIU će omogućiti izradu revizije završetka na kraju procesa korištenja zemljišta koju će sprovesti nezavisni stručnjak.

PRILOG 1: Minimalni skup elemenata plana korištenja zemljišta i obnove sredstava za život

Tabele u nastavku su pripremljene na osnovu zahtjeva postavljenih u Okviru Svjetske banke, konkretno *ESS5-Aneks 1. Instrumenti za korištenje zemljišta i obnovu sredstava za život*

Opšti zahtjevi za plan korištenja zemljišta i obnove sredstava za život

ELEMENT	POJAŠNENJE
Opis projekta	Opšti opis projekta i identifikacija projektnog područja
Potencijalni uticaji	Identifikacija: <ol style="list-style-type: none"> a) komponenti projekta ili aktivnosti koje dovode do raseljavanja, uz objašnjenje zašto se odabranom zemljištu mora izmjeniti i na korištenje u vremenskom okviru projekta; b) zone uticaja takvih komponenti ili aktivnosti; c) obima i razmjere izmjene korištenja zemljišta i uticaja na objekte i druga osnovna sredstva; d) bilo kakvih ograničenja nametnutih projektom u korišćenju ili pristupu zemljištu ili prirodnim resursima; e) alternativa za koje se smatra da izbjegavaju ili na minimum svode raseljavanje uz objašnjenje zašto su one odbijene; i f) uspostavljenih mehanizama za svođenje raseljavanja na minimum, koliko je to moguće, tokom implementacije projekta.
Ciljevi	Glavni ciljevi programa korištenja zemljišta i obnove sredstava za život.
Popisna anketa i osnovne socioekonomske studije	Nalazi popisa na nivou domaćinstava kojim se identifikuju i popisuju pogođene osobe, i, uz učešće pogođenih osoba, premjeravaju zemljište, strukture i druga osnovna sredstva koja će biti pogođena. <p>Popisna anketa ima i druge suštinski bitne funkcije:</p> <ol style="list-style-type: none"> a) identifikaciju karakteristika raseljenih domaćinstava, uključujući opis proizvodnih sistema, rada i organizacije domaćinstva; i osnovne informacije o sredstvima za život (uključujući, prema potrebi, nivoe proizvodnje i prihode od formalnih i neformalnih ekonomskih aktivnosti) i životnom standardu (uključujući zdravstveni status) raseljene populacije; b) informacije o ranjivim grupama ili licima za koje će se možda morati donijeti posebne odredbe; c) identifikaciju javne ili komunalne infrastrukture, imovine ili usluga koje mogu biti pogođene; d) obezbjeđivanje osnove za osmišljavanje i utvrđivanje proračuna za program izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život; e) u vezi sa utvrđivanjem datuma presjeka, pružanje osnove za isključivanje nekvalifikovanih lica iz plaćanja nadoknade i pomoći pri preseljenju; f) uspostavljanje osnovnih preduslova za potrebe monitoringa i evaluacije. <p>Ako se bude smatralo relevantnim, mogle bi biti potrebne dodatne studije o sljedećim temama:</p> <ol style="list-style-type: none"> g) sistemi posjedovanja i prenosa zemljišta, uključujući inventar prirodnih resursa zajedničke imovine od kojih ljudi izvode sredstva za život i održavanje, sisteme plodouživanja koji nisu zasnovani na vlasništvu (uključujući ribolov, ispašu ili korištenje šumskih područja) koji se regulišu lokalno priznatim mehanizmima dodjele zemljišta i sva pitanja koja pokreću različiti sistemi posjedovanja u projektnom području;

ELEMENT	POJAŠNENJE
	<p>h) obrasci društvene interakcije u pogođenim zajednicama, uključujući društvene mreže i sisteme socijalne podrške, i to kako će na njih uticati projekat;</p> <p>i) društvene i kulturne karakteristike raseljenih zajednica, uključujući opis formalnih i neformalnih institucija (npr. organizacije zajednice, ritualne grupe, nevladine organizacije (NVO)) koje mogu biti relevantne za strategiju konsultacija i za osmišljavanje i implementaciju aktivnosti za izmjenu korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život.</p>
Pravni okvir	<p>Nalazi analize pravnog okvira, koji obuhvataju:</p> <p>a) obim ovlasti prinudne izmjene korištenja i nametanja ograničenja korištenja zemljišta i prirodu naknade povezane s tim, kako u pogledu metodologije vrednovanja, tako i u pogledu vremena plaćanja;</p> <p>b) primjenjive pravne i administrativne procedure, uključujući opis pravnih lijekova dostupnih raseljenim licima u sudskom procesu i uobičajeni vremenski okvir za takve postupke, kao i sve dostupne mehanizme pritužbi koji mogu biti relevantni za projekat;</p> <p>c) zakone i propise koji se odnose na agencije odgovorne za sprovođenje aktivnosti preseljenja;</p> <p>d) praznine, ako ih ima, između lokalnih zakona i praksi koje pokrivaju obavezni otkup, nametanje ograničenja korištenja zemljišta i obezbjeđivanje mjera za za izmjenu korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život i standarda ESS5, kao i mehanizme za premošćivanje takvih praznina.</p>
Institucionalni okvir	<p>Nalazi analize institucionalnog okvira koji pokrivaju:</p> <p>a) identifikaciju agencija odgovornih za aktivnosti izmjenu korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život i NVO/CSO koje mogu imati ulogu u implementaciji projekta, uključujući pružanje podrške raseljenim licima;</p> <p>b) procjenu institucionalnog kapaciteta takvih agencija i NVO/CSO;</p> <p>c) sve korake koji se predlažu za jačanje institucionalnih kapaciteta agencija i NVO/CSO odgovornih za implementaciju izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život.</p>
Podobnost	<p>Definicija pogodjenih osoba i kriterijuma za utvrđivanje njihove podobnosti za nadoknadu i drugu pomoć pri izmjeni korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život, uključujući relevantne granične datume.</p>
Vrednovanje i nadoknada gubitaka	<p>Metodologija koja će se koristiti u vrednovanju gubitaka da bi se odredila cijena njihove zamjene; i opis predloženih vrsta i nivoa nadoknade za zemljište, prirodne resurse i drugu imovinu prema lokalnom zakonu i sve takve dodatne mjere koje su neophodne za postizanje zamjenske cijene za njih.</p>
Učešće zajednice	<p>Uključivanje raseljenih osoba (uključujući zajednice domaćina, gdje je relevantno):</p> <p>a) opis strategije za konsultacije i učešće pogodjenih lica u osmišljavanju i sprovođenju aktivnosti izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život;</p> <p>b) sažetak izraženih stavova i načina na koji su ovi stavovi uzeti u obzir u pripremi planova LULRP;</p> <p>c) pregled predstavljenih alternativa za izmjene korištenja zemljišta i obnovu sredstava za život i izbora koje su raseljena lica napravila u pogledu opcija koje su im dostupne;</p> <p>d) institucionalizovani aranžmani pomoću kojih raseljena lica mogu da prenesu svoje zabrinutosti organima nadležnim za projekat tokom</p>

ELEMENT	POJAŠNENJE
	planiranja i implementacije, kao i mjere za osiguranje da ranjive grupe kao što su starosjedeoci, etničke manjine, bezemljaši i žene, budu adekvatno zastupljene.
Raspored implementacije	Raspored implementacije koji daje predviđene datume za raseljavanje i procijenjene datume početka i završetka za sve aktivnosti u planovima LULRP. Raspored bi trebalo da naznači kako su aktivnosti izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život povezane sa implementacijom cjelokupnog projekta.
Troškovi i proračun	Tabele koje prikazuju kategorizovane procjene troškova za sve aktivnosti izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život, uključujući naknade za inflaciju, rast broja stanovnika i druge nepredviđene situacije; rasporede troškova; izvore sredstava; i aranžmane za blagovremeni protok sredstava i finansiranje izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život, ako ih ima, u oblastima izvan nadležnosti agencija za implementaciju.
Mehanizam pritužbi	U planu se opisuju pristupačne i dostupne procedure za rješavanje sporova od strane treće strane koji proizlaze iz izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život; takvi mehanizmi za podnošenje pritužbi trebalo bi da uzmu u obzir dostupnost sudskog postupka i mehanizama zajednice i tradicionalnih mehanizama za rješavanje sporova.
Monitoring i evaluacija	Aranžmani za monitoring aktivnosti izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život od strane agencije za implementaciju, dopunjeni monitorima trećih strana kako Banka bude smatrala odgovarajućim, kako bi se osigurala potpune i objektivne informacije; indikatori monitoringa učinka za mjerenje ulaznih elemenata, izlaznih rezultata i ishoda za aktivnosti otkupa zemljišta i obnove sredstava za život; uključivanje raseljenih lica u proces praćenja; evaluacija rezultata za razuman period nakon što sve aktivnosti izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život budu završene; korištenje rezultata monitoringa za otkup zemljišta i obnovu sredstava za život za usmjeravanje naknadne implementacije.
Aranžmani za adaptivno upravljanje	Plan bi trebalo da uključuje odredbe za prilagođavanje implementacije izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život kao odgovor na neočekivane promjene u uslovima projekta ili neočekivane prepreke za postizanje zadovoljavajućih ishoda izmjene korištenja zemljišta i obnove sredstava za život.

Dodatni zahtjevi za planiranje u slučajevima u kojima preseljenje uključuje ekonomsko raseljavanje

Ako izmjene korištenja zemljišta ili ograničenja u korištenju ili pristupu zemljištu ili prirodnim resursima mogu uzrokovati značajno ekonomsko raseljavanje, aranžmani koji će raseljenim osobama pružiti dovoljnu priliku da poboljšaju, ili barem obnove, svoje živote, takođe su uključeni u planove LULRP, ili u poseban plan poboljšanja sredstava za život. To uključuje:

ELEMENT	POJAŠNENJE
Direktna zamjena zemljišta	Za one sa poljoprivrednim sredstvima za život, planovi LULRP predviđaju mogućnost da dobiju zamjensko zemljište ekvivalentne proizvodne vrijednosti, ili pokazuje da nije dostupno dovoljno zemljišta ekvivalentne vrijednosti. Tamo gdje je zamjensko zemljište dostupno, u planu se opisuju metode i vrijeme za njegovu dodjelu raseljenim licima.
Gubitak pristupa zemljištu ili resursima	Za one na čiju egzistenciju utiče gubitak zemljišta ili korištenja resursa ili pristupa, uključujući resurse zajedničke imovine, u planovima LULRP se opisuju načini za dobivanje zamjenskih ili alternativnih resursa, ili se na drugi način pruža podrška za alternativne izvore sredstava za život.

Podrška za alternativne izvore sredstava za život	Za sve druge kategorije ekonomski raseljenih lica, u planovima LULRP opisuju se izvodljivi aranžmani za dobijanje zaposlenja ili za pokretanje poslovanja, uključujući pružanje relevantne dodatne pomoći uključujući obuku o vještinama, kredite, licence ili dozvole ili specijalizovanu opremu. Ako je opravdano, u planiranju sredstava za život pruža se posebna pomoć ženama, manjinama ili ranjivim grupama koje mogu biti u nepovoljnom položaju u osiguravanju alternativnih sredstava za život.
Razmatranje mogućnosti ekonomskog razvoja	U planovima LULRP identifikuju se i procjenjuju sve izvodljive mogućnosti za promovisanje poboljšanih sredstava za život kao rezultat procesa preseljenja. Ovo može uključivati, na primjer, preferencijalne projekte zapošljavanja, podršku razvoju specijalizovanih proizvoda ili tržišta, preferencijalno komercijalno zoniranje i trgovinske aranžmane, ili druge mjere. Tamo gdje je relevantno, plan bi također trebalo da procijeni izvodljivost izgleda za finansijsku raspodjelu zajednicama, ili direktno raseljenim licima, kroz uspostavljanje aranžmana za dijeljenje koristi zasnovanih na projektu.
Tranziciona podrška	Planovi LULRP pružaju tranzicionu podršku onima čiji će životi biti poremećeni. Ovo može uključivati isplatu za izgubljene usjeve i izgubljene prirodne resurse, isplatu izgubljene dobiti za preduzeća ili isplatu izgubljenih plata za zaposlene pogođene preseljenjem preduzeća. Planom je predviđeno da se tranziciona podrška nastavlja tokom perioda tranzicije.

PRILOG 2: Obrazac za provjeru izmjene korištenja zemljišta i uticaja na sredstava za život

Ovaj izvještaj o provjeri će se sastojati od obrasca za provjeru, dokaza o vlasništvu i slika iz ankete sprovedene obilaskom.

Naziv potprojekta:

Lokacija:

Vrsta aktivnosti i paket nabavki kako je određeno u Planu nabavki:

Priroda projekta:

Veličina/razmjer:

Agencija za implementaciju projekta:

Opis okoline projekta:

Indikatori pregleda koji se odnose na izmjene korištenja zemljišta, imovinu i pristup resursima		DA	NE
	Vrsta aktivnosti – Da li će potprojekat / da li je potprojekat već:		
1	Zahtijevati da se tom zemljištu (privatno) izmjeni korištenje (privremeno ili trajno) za njegov razvoj?		
2	Izmjeniti korištenje zemljište u iščekivanju Projekta?		
3	Koristiti zemljište koje je trenutno zauzeto ili se redovno koristi u produktivne svrhe (npr. vrtlarstvo, poljoprivreda, pašnjaci, ribolovne lokacije, šume)?		
4	Fizički raseliti pojedince, porodice ili preduzeća?		
5	Rezultovati privremenim ili trajnim gubitkom usjeva, voćaka ili kućne infrastrukture?		
6	Rezultovati nevoljnim ograničavanjem pristupa ljudima zakonski utvrđenim parkovima i zaštićenim područjima?		
7	Rezultovati gubitkom sredstava za život?		
8	Imati negativan uticaj na bilo koje ranjive pojedince ili grupe?		
9	Imati negativan uticaj na neformalne prodavnice na sporednim ulicama, trgovce ili bilo koju nomadsku vrstu komercijalnih aktivnosti?		
10	Uticati na zdravlje i sigurnost u zajednici?		
11	Uticati na interno raseljena lica ili izbjeglice?		
12	Ometati pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju?		

Ako je bilo koje od polja od 1 do 9 označeno sa DA, Standard ESS5 će biti relevantan i biće pripremljeni instrumenti specifični za lokaciju u skladu sa ovim okvirom LALRF.

Ako je bilo koje od polja od 10 do 13 označeno sa DA, kroz plan ESMP specifičan za lokaciju biće osmišljene srazmjerne mjere ublažavanja

POTVRDA

Ovim potvrđujemo da smo detaljno ispitali sve potencijalne štetne efekte ovog potprojekta. Prema našim saznanjima, potprojekat ne izbjegava/izbjegava sve štetne socijalne uticaje.

U ime PIU

Specijalista za socijalna pitanja

PRILOG 3: Obrazac za pritužbe na projekat

Referentni broj:	
Puno ime (<i>opciono</i>)	
Kontakt informacije (<i>opciono</i>) <i>Molimo označite kako želite da vas kontaktiramo (pošta, telefon, elektronska pošta).</i>	☐ Poštom: Molimo navedite poštansku adresu: _____ _____ ☐ Telefonom: _____ ☐ Elektronskom _____ poštom: ☐ Na internetskoj stranici
Jezik komunikacije kojem dajete prednost	☐ bosanski/hrvatski/srpski ☐ engleski (ako je moguće) ☐ drugi _____
Opis incidenta za pritužbu	Šta se desilo? Gdje se to dogodilo? Kome se to desilo? Šta je rezultat problema?
Datum incidenta / pritužbe	
	☐ Jednokratni incident/pritužba (datum _____) ☐ Desilo se više puta (koliko puta? _____) ☐ U toku (proble postoji trenutno)
Šta biste željeli da se desi?	

Potpis: _____

Datum: _____

Molimo vratite ovaj obrazac na:

	Primalac: Adresa: Telefon: Faks: Elektronska pošta:
--	---

PRILOG 4: Obrazac za javne konsultacije

Biće dodano nakon javnih konsultacija